

INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Landsbygdens uttolkare

Bilder av landsbygdens relation till samhällets modernisering: en undersökning av
Lantbruksförbundets Tidskriftsförlags bokutgivning under 1940-talet

Idé- och lärdomshistoria
Magisterexamensarbete
Anton Biström
IL 2501 VT/2016
Handledare: Martin Wiklund

Abstract

Title: Landsbygdens uttolkare – *Bilder av landsbygdens relation till samhällets modernisering: en undersökning av Lantbruksförbundets Tidskriftsförlags bokutgivningar under 1940-talet*

Semester: Spring 2016

Author: Anton Biström

Keywords: the rural, rurality, modernization, alternative modernity, pastoral ideals, narrative analysis

Nyckelord: landsbygd, modernisering, alternativ modernitet, pastorala ideal, berättelseanalys

‘The rural’ contains a broad set of ideas concerning what is regarded as central aspects of human life and culture. The countryside is often used to visualize certain aspects of humanity, such as how human life is most ideally lived and how progress in society is expressed. The rural has often been considered either as a state that societal progress deviates from, or as what could get lost in that same process. This thesis examines the relation between the accounts of ‘rurality’ and ‘modernization’ through certain texts from the 1940s Sweden, produced in accordance to what could be considered ‘rural interests.’ Adapting an understanding of modernization as something open and expressed through narratives, the thesis investigates three texts with help of theories concerning alternative modernization and pastoral ideals. The rural appears to be more compatible with modernization than often suggested; certainly, during an era when the ideas of societal progress are thought to have been utterly future-oriented and the future rarely shared characteristics with the constitution of the rural. In contrast to what previous research could tell us about criticism towards modernization in the early 1900s, the voices here investigated are not as deep in their critique against societal progression.

Innehåll

1	Introduktion	4
1.1	En eftersatt och uppmärksammas landsbygd.....	4
1.2	Landsbygd och utveckling – en tilltrasslad kombination	5
1.3	Syfte och frågeställning	6
2	Tidigare forskning	9
2.1	Landsbygd i svenskt medvetande – från ideal till elände?	9
2.2	Landsbygd, modernisering och civilisationskritik	13
2.3	Sammanfattning och slutsatser av tidigare forskning	18
3	Med den organiserade landsbygden som plattform	19
4	Moderniseringsprocessen som berättelse	21
4.1	”Det moderna”	21
4.2	Berättelseanalys	22
5	Landsbygdens relation till moderniseringsprocessen	24
5.1	Landsbygdsfrågan i offentligt material.....	24
5.2	Böcker utgivna av LT:s förlag.....	26
5.3	Landsbygdens uttolkare	27
5.3.1	Ragnar Oldberg om behovet av tidsenliga landsbygdsskildringar.....	27
5.3.2	Fredrik Böök om mekanisering, rationalisering och en ny människotyp	31
5.3.3	Gösta Carlberg om strävan efter en ny landsbygdskultur	37
5.4	Beskrivningar av landsbygdens karaktär och situation	40
5.5	Landsbygdens relation till moderniseringen enligt uttolkarna	44
6	Avslutande reflektioner.....	48
6.1	Alternativ modernisering eller bara modernisering?	48
6.2	Utblick	49
	Litteraturlista.....	51
	Referenslitteratur	51
	Källförteckning	51
	Böcker.....	51
	Offentligt tryck	52
	Artiklar.....	52
	Uppslagsverk/lexikon	52

1 Introduktion

1.1 En eftersatt och uppmärksammas landsbygd

Landsbygden omgärdas av komplexa föreställningar, ofta präglade av en invärtes motstridig symbolik. Rörande landsbygdens situation ställs ideliga diagnoser - den avfolkas, hamnar efter eller får inte sin röst hörd. Själva problematiserandet av landsbygden har också det sina kritiker, och emellanåt får landsbygden fungera som den mänskliga tillvarons mest löftesrika tillflyktsort. I 2010-talets samhällsdebatt dyker ämnet ständigt upp: på landsbygden röstar unga och arga män efter icke önskvärda mönster, kanske till följd av ett samhälleligt svek.¹ Samhällsprogram, kulturprogram, tyckare och debattörer tar sig alla an en skenbart ny landsbygdsproblematik, vilka i sin tur kritiserar för att ge en alltför ensidig bild av landsbygden.² Från sina håll anses den omsorg och oro som riktas mot en påstått förtappad landsbygd vara en björntjänst, då att först definiera en problematik, för att sedan komma med påföljande lösning, enbart är ett prov på den centraliserade maktens envælde.³ Vid sidan av allt detta florerar en väletablerad föreställning om landsbygden som källa till vitalisering, en källa där vi kan finna våra mest livskraftiga ideal och nå vår fulla potential.⁴

Lägesbeskrivningen är, de olika diagnoserna till trots, någorlunda samstämmig: gapet till landsbygden ökar, klyftan mellan stad och land växer. I juni 2015 tillsatte den svenska regeringen en parlamentarisk landsbygdskommitté, vilken i sitt delbetänkande från den 31 mars 2016 fastslog den problematiska situationen: "... för att möta denna oönskade utveckling behöver vi skapa mer likvärdiga livsvillkor i hela landet".⁵ Kommitténs delbetänkande fick i sin tur en professor i landsbygdsforskning att ställa frågan på sin spets, då han efterfrågade själva anledningen till att "hela Sverige måste leva".⁶ Svaret på frågan ansåg han sig veta svaret på: landsbygdens betydelse är av stor vikt för bemötandet av våra tiders största utmaningar, såsom klimatförändringarna. Denna ståndpunkt ansåg han saknas i landsbygdskommitténs delbetänkande.

I tillsättandet av den parlamentariska landsbygdskommittén uppmärksammar den svenska regeringen en problematik, vilken anses vara en del av en större omvandling -

¹ Lamotte, Joakim, "Vi journalister har svikit landsbygden", SVT Opinion, 3 november 2014

² Jonsson, Karin, "Den ensidiga bilden av landsbygden är oändlig", Östersundsposten, 30 april 2015

³ Tidholm, Po, "Delat land – att välja att stanna eller bara bli kvar", Pedagogiska Magasinet, 20 november 2015

⁴ Mosskin, Jonas, "Vi måste börja leva som lantisar", DN Kulturdebatt, 14 juni 2016

⁵ Parlamentariska landsbygdskommittén, "Statens snabba reträtt från landsbygden måste stoppas", DN Debatt, 31 mars 2016

⁶ Granberg, Leo, "Svar saknas om varför hela Sverige måste leva", DN Debatt, 5 april 2016

globaliseringen – som ledat till att landsbygden eftersatts i utvecklingen.⁷ Den eftersträvaransvärda samhällsutvecklingen, det vill säga tillväxten och den hållbara utvecklingen, faller väl ut i de tätbefolkade delarna av landet. På landsbygden, däremot, råder en situation som behöver utredas, och utredningens delbetänkande föreslår en rad politiska förändringar. I ljuset av förslagen går det att utläsa en problembild där landsbygdsbefolkningen anses vara o- eller felutbildad, saknar framtidstro, där landsbygderna inte införlivats i den teknologiska utvecklingen och där staten övergivit periferin.⁸

1.2 Landsbygd och utveckling – en tilltrasslad kombination

Att landsbygden omtalas, det kan konstateras. Den omtalas i samtiden, inte minst i samhällspolitiska sammanhang, där raden av problem som förknippas med landsbygden kan göras lång. Men även om det ibland kan förefalla som om en klyfta nyligen brutit upp den samhälleliga helhet som stad och land tidigare utgjort, så är landsbygden som problemanknuten del av samhällsdebatten inget nytt fenomen. ”Landsbygdsproblematiken” har i själva verket diskuterats betydligt längre än vad samtida samhällsdebatt ofta kan ge sken av, även om sakinnehållet förändrats genom åren. I tidiga modernitetsteorier fick landsbygden ofta spela rollen som det förflutnas och traditionellas representant, tillskriven de egenskaper som följde därtill. Landsbygden låg mer i det förflutna; staden låg mer i det moderna. Samhällens utvecklingsgrad kunde placeras utmed en linjär skala, där rurala egenskaper hörde hemma i knappare gångna stadier. Följaktligen låg det också nära till hands att sammanknipa olika företrädare för landsbygden med det som uppfattades som landsbygdsideal, och därmed som motståndare till utvecklingen, eller som tillbakablickande.

I och med att de klassiska moderniseringsteorierna började brytas upp, och ett ifrågasättande av de linjära förståelserna av historien tog vid, skapades också möjligheter för att föreställningar om landsbygden genom historien skulle kunna förstås något mer nyanserat. Landsbygden behövde inte enbart stå för en idealbild som bakåtsträvande samhällskritiker eller nationalromantiker anammade.

Inom forskning som intresserat sig för civilisations- och moderniseringskritik har det kommit att talas om förespråkanden för *alternativ modernisering*.⁹ I dessa förespråkanden går

⁷ Dir 2015:73, *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder*, Regeringen, 25 juni 2015

⁸ SOU 2016:26, *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016
<http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2016/03/sou-201626/>

⁹ Hedberg, Andreas, *En strid för det som borde vara: Viktor Rydberg som moderniseringskritiker 1891-1895*, Gidlund, Diss. Uppsala : Univ., Möklinta, 2012; Holmberg, Carl, *Längtan till landet: civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt*, Historiska institutionen, Diss. Göteborg : Univ., Göteborg, 1998; Stolare, Martin, *Kultur och natur: moderniseringskritiska rörelser i Sverige 1900-1920*, Historiska institutionen, Diss. Göteborg : Univ., Göteborg, 2003

det att återfinna kritik av den uppfattat rådande utvecklingen, utan att för den delen vara ovillkorligt utvecklingskritiska. Till följd av detta uppmärksammande har samhällskritiska röster ur det förgångna tagits upp för omtolkning och därmed genomlysts utifrån nya perspektiv. Särskilt har Sveriges initiala industrialisering uppmärksammas, då detta anses vara en period då röster som gav uttryck för särskilt intressant civilisations- och moderniseringskritik var i omlopp. Å ena sidan riktades då kritik mot karaktären av den industriella utvecklingen, samt tillhörande civilisatoriska förändringar, men å andra sidan bejakades utveckling och förändring i andra riktningar än just den uppfattat pågående. För omtolkningarna av dessa röster har teorier om *pastorala ideal* varit av särskild betydelse, vilka ofta, på ett eller annat sätt, inlemmat föreställningar om ett liv på landet.¹⁰ Framförallt är det perioden från 1800-talets avslutande decennier och en bit in på 1900-talet som forskning rörande alternativ modernitet intresserat sig för, men även den ur det svenska 1970-talet sprungna miljörelsen har undersökts.

1.3 Syfte och frågeställning

Ett övergripande syfte med föreliggande undersökning är att utforska landsbygdens förhållande till den föreställda utvecklingen under en särskild period, och därmed också belysa den uppmärksammade periodens tillhörande landsbygdsproblematik. Bidraget syftar dels till att öka förståelsen för det idéhistoriska sammanhang som materialet uppstått i, men även till att kasta nytt ljus på våra samtida försök till att resonera kring landsbygden. Vidare finns även ett idéhistoriskt syfte som är mer teoretiskt beskaffat, nämligen att bidra till den diskussion rörande alternativ modernitet och pastorala ideal som behandlats i närbesläktade studier.

Gemenligen uttrycks pastorala ideal i tider då känslan av förändring är stor, samtidigt som blicken inte nödvändigtvis riktas bakåt i tiden.¹¹ När det gäller förändringar på den svenska landsbygden ses ofta jordbrukets rationalisering och mekanisering som en av de största förändringarna, en utveckling vars mest intensiva period dateras till 1930-talet och 1940-talet, och år 1947 följde en för utvecklingen anpassad jordbruksreform.¹² Det var även under denna

¹⁰ Introducerat i svensk forskning av Martin Kylhammar under 1980-talet. Kylhammar, Martin, *Maskin och idyll: Teknik och pastorala ideal hos Strindberg och Heidenstam*, 1. uppl., Liber Förlag, Diss. Linköpings Universitet, Malmö, 1985

¹¹ Kylhammar, 1985: 18

¹² Isacson, Maths & Flygare, Iréne, *Det svenska jordbrukets historia. Bd 5, Jordbruket i välfärdssamhället : 1945-2000*, Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg, Stockholm, 2003

period som stadsbefolkningen översteg landsbygdsbefolkningen i folkmängd, och när ”det svenska jordbrukets historia” skulle skrivas, då lades brytpunkten vid just 1945.¹³

1940-talets problematiserande i frågan riktades kanske framförallt mot den så kallade ”flykten från landsbygden”, det vill säga flyttningsströmmarna från landsbygden till städerna, men i fokus stod även jordbrukets mekanisering. Perioden har inte undersökts utifrån perspektiv rörande alternativ modernitet och pastorala ideal, vilket ger ytterligare anledning till att undersöka just denna period.

För att styra den vidare undersökningen ligger en huvudsaklig frågeställning till grund:

- *Hur såg landsbygdens företrädande röster på landsbygdens relation till samhällets modernisering?*

Den främsta anledningen till att frågeställningen formulerats på så sätt att den riktas mot ”landsbygdens företrädare”, är för att påvisa att den inte syftar till ett ”centrums” syn på landsbygdens relation till samhällets modernisering. Materialet som arbetet tar sig an är avgränsat till röster som sanktionerats av företrädare för landsbygdens intressen, men som nödvändigtvis inte ”är” själva landsbygden. Det är alltså inte ”regeringens”, ”den allmänna”, ”stadens”, ”socialdemokratins” eller ”maktens” syn som ska undersökas, utan snarare någon som förhåller sig till frågan i egenskap av att ”företräda” landsbygden.

Närmare bestämt är de texter som utgör studiens huvudmaterial kapitlen *Bönderna i kulturarbetet* och *Vägen till muserna* av Ragnar Oldberg ur *Landsbygdens kulturproblem* från 1947, *Livet på landet* av Fredrik Böök från 1948 samt Gösta Carlbergs *Svensk landsbygd som kulturmiljö* från 1949. En mer ingående presentation av materialet samt urvalets bakomliggande motivering görs i avsnitt 3.

För att understödja den övergripande frågeställningen kommer två vägledande frågeställningar tas i beaktning. De kommer fungera vägledande i analysen och därmed understödjande i resonemanget kring undersökningens övergripande frågeställning:

- *I vilken utsträckning förespråkades en alternativ modernitet och vilken inriktning hade i så fall denna?*
- *Vilka karaktärsdrag förknippades med landsbygden, moderniseringsprocessen samt det som sätts i motsättning till landsbygden?*

Att undersöka föreställningar om såväl landsbygd som modernisering utifrån en förståelse av alternativ modernitet har tidigare visat sig vara givande för att åskådliggöra de idéer som

¹³ Myrdal, Janken & Morell, Mats (red.), *Det svenska jordbrukets historia. Bd 4, Jordbruket i industrisamhället : 1870-1945*, Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg, Stockholm, 2001; Isacson & Flygare, 2003

kommit till uttryck. Att identifiera själva karaktäriseringen av såväl landsbygd som den uppfattade moderniseringsprocessen, ses som ett steg i ledet för att besvara den centrala frågeställningen. Utöver detta kommer det sammanhang som undersökningens material är en del av att presenteras, delvis genom tidigare forskning och delvis via exempel från den samhällsdiskussion som materialet kan påstås vara en del i.

Innan detta introducerande avsnitt 1 är över, och avsnitt 2 tar vid, ska några ord sägas om uppsatsens disposition. I avsnitt 1 har, vilket förhoppningsvis framgått med all önskvärd tydlighet, en problemformulering lett till ett förkunnande av uppsatsens frågeställning och syfte. I avsnitt 2 behandlas tidigare forskning som är av relevans för uppsatsens frågeställning. Avsnitt 3 behandlar det material som studien omfattar och i avsnitt 4 redogörs för den metod och de teoretiska perspektiv som analysen av materialet utgår från. I avsnitt 5 genomförs själva analysen och i avsnitt 6 ges några avslutande reflektioner rörande undersökningens resultat.

2 Tidigare forskning

Genom att redogöra för den idéhistoriska och historiska forskning som berört närliggande frågeställningar och ämnen, kommer undersökningens fortsatta utformning att framstå i en tydligare dager. Inledningsvis kommer den forskning som sökt reda i idéer och föreställningar om svensk landsbygd att diskuteras. Därefter diskuteras forskning som intresserat sig för moderniserings- och civilisationskritik, inom vilken landsbygden alltså ofta haft en betydelsebärande roll.

2.1 Landsbygd i svenskt medvetande – från ideal till elände?

Föreställningar om svensk landsbygd ska länge ha varit tätt förbundna med föreställningar om de svenska bönderna. Vid den tid då jordbruket fortfarande uppfattades som oundgänglig för nationens överlevnad, var bonden förknippad med sund livskraft och stabilitet. Detta är något som påpekas av Ulf Zander i *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (2001).¹⁴ Den äkta svenskheten, menar Zander, ansågs då gå att återfinna bland bönderna på landsbygden, en föreställning som inte minst präglats av Erik Gustaf Geijers odalbonde. I Geijers diktepos gestaltas ideal som ofta återkommit då de svenska bönderna har beskrivits. Verserna från 1811 kom att åberopas under lång tid framöver, och många av de karaktärsdrag skalden förkunnade kom länge att förknippas med en ”ursvensk bondestam”. Vid slutet av 1800-talet var föreställningar om det svenska bondeståndet och allmogen fortsatt starka och av betydelse i svensk kultur- och samhällsdebatt. Upprättandet av Skansen i Stockholm är ett exempel på detta, egnahemsrörelsen en annan. Enligt Zander representerade bonden under denna period det eviga, och utgjorde därmed den orörda svenskhetens frihetstradition, samtidigt som böndernas goda relation till den svenska kronan var intakt ända sedan Karl IX:s tid. Det svenska försvaret ansågs ha sin kärna hos bönderna, och det fanns ingen större kärlek till Sverige än bondens.¹⁵

Industrialismens effekter på det agrara samhället bidrog inledningsvis till att förstärka bilden av den starke och självägande bonden. Industrialisering och landsbygdsideal ställdes allt oftare i opposition till varandra, något som Sverker Sörlin uppmärksammar i sin forskning rörande Norrland och industrialiseringen.¹⁶ Landsbygden antogs då vara hotad och man fruktade bland annat att industrialiseringen kunde innebära slutet för den friska

¹⁴ Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Nordic Academic Press, Diss. Lund : Univ., Lund, 2001

¹⁵ Ibid: 95-96

¹⁶ Sörlin, Sverker, *Framtidslandet*, ur Frängsmyr, Tore (red.), *Paradiset och vildmarken: studier kring synen på naturen och naturresurserna*, 1. uppl., LiberFörlag, Stockholm, 1984 297-300, 307

bondestammen. Runt sekelskiftet och 1900-talets inledande decennier diskuterades den stundande övergången från ”agrarstat” till ”industristat”, och bland annat sattes ”bondestammens bevarande” i opposition till industrialiseringen. I rashygieniskt avseende sågs detta som problematiskt, då landsbygdens avfolkning eventuellt kunde föranleda en ”förgiftning av samhällskroppen”. Men problematiken gick bortom en blodsförankrat rasistisk nationalism, och rotade sig även i föreställningar om att jorden var grogrund för allt det mänskligt eftersträvansvärda - såsom kulturen, friheten, ekonomin och folkhälsan.¹⁷

Motsättningarna mellan industrialisering och landsbygd fortlöpte under 1900-talets inledande decennier. Under 1930-talet blev ”bondenöden” ett någorlunda etablerat begrepp i den politiska diskussionen, anammat av inte minst Per Albin Hansson. Värt att notera är att en ”arbetarnöd” också var aktuell, vilken statsministern omnämnde jämte bondenöden i sitt försvar av 1933 års krisuppgörelse mellan Sveriges socialdemokratiska arbetarparti och Bondeförbundet. I detta fall enades det industriella och det agrara.¹⁸ Men landsbygdens roll som hemvist för det friska och rena bondeståndet kom under 1930-talet att utmanas på allvar. Ludvig ”Lubbe” Nordströms radioreportage om ”Lort-Sverige” är kanske det tydligaste exemplet på detta, något som Otto Fagerstedt och Sverker Sörlin konstaterat,¹⁹ men som också omnämns av Zander.²⁰ Att lyfta arbetarklassen ur miserabla förhållanden var förvisso en stor utmaning enligt Nordström, och andra med honom, men det var på landsbygden problemen var som allra tydligast: landsbygdens folk var ju de mest efterblivna.²¹ Redan i *Landsortens problem* från 1925 hade Nordström påpekat landsbygdens efterblivenhet i förhållande till samhällets modernisering, inte minst var ”mentaliteten” något Nordström ansåg vara problematiskt med landsbygdens folk, då det var på landet som omfammandet av det nya och det moderna tog längst tid. Enligt Fagerstedt och Sörlin var detta en grundläggande del i Nordströms utvecklingsvurm, då det i grunden handlade om att inse det nödvändiga i förnyelsen och moderniseringen. Världens integration såg han som omutbar, och de som insåg detta först, hamnade också i utvecklingens framkant.²²

Enligt Fagerstedt och Sörlin var ”Lubbe” Nordström typisk för en särskild tidsanda, vilken han företrädde tillsammans med en bland annat författarna till programförklaringen

¹⁷ Sörlin, 1984: 297-300, 307

¹⁸ Zander: 295f

¹⁹ Fagerstedt, Otto & Sörlin, Sverker, *Framtidsvittnet: Ludvig Nordström och drömmen om Sverige*, Carlsson, Stockholm, 1987

²⁰ Zander, 2001: 245f

²¹ Fagerstedt & Sörlin, 1987: 41

²² Ibid: 41ff

acceptera,²³ det vill säga en grupp radikala arkitekter.²⁴ Hos författarna till *acceptera*, vilka för övrigt idkade stort inflytande över Stockholmsutställningen 1930, ser Fagerstedt och Sörlin många likheter med Nordströms föreställningar om ”utvecklingen”. Den avgörande konflikten i samhället stod enligt dessa inte mellan arbete och kapital, utan mellan gammalt och nytt. En uppdelning görs mellan ett A- och ett B-Europa, och det ansågs vara av största vikt att Sverige kvalificerade sig till den förstnämnda kategorin, vilket i praktiken innebar fortsatt industrialisering. Att tillhöra det agrara B-Europa sågs som icke önskvärt. Sverige var tvunget att acceptera utvecklingens premisser, omfamna moderniseringens klassiska dygder, såsom rationalisering, och ansluta sig till A-Europa. En ny värld var på väg att skapas, och med den en tillhörande människotyp – en ny människotyp – på många sätt radikalt annorlunda i jämförelse med den tillhörande B-Europa.²⁵

Framtidsvurmen som ofta förknippas med 1930-talet, och som antas ha varit samhällsdominerande, där radikalt nydanande idéer rörande såväl arkitektur som samhällsplanering härskat, ses ofta som väl rotade i tidens rådande folkhemspolitik. ”Folkhemmet” som begrepp får ibland representera ett faktiskt stadiet i Sveriges historiska samhällsutveckling: ett Sverige med rötterna i just folkhemmet och den svenska modellen målas ofta upp, vilket också representanteras av bland annat makarna Myrdals *Kris i befolkningsfrågan* (1934), ovannämnda Stockholmsutställning (1930) och Nordströms radioreportage (1938). Denna berättelse om det moderna Sverige kan däremot ifrågasättas. Skildringen av det moderna Sverige, med avstamp i folkhemmet och fortgång i välfärdssamhällets demokrati och jämlikhet, föreslår en kontinuitet i samhällets moderna utveckling som kan ses som något av en efterhandskonstruktion. Behovet av en enhetlig historisk berättelse, där socialdemokratien förtjänstfullt ledsagat ett land i konsensus, kan antas ha legat till grund för en berättelse om det moderna Sverige - ett Sverige som alltsedan socialdemokratins maktövertagande präglats av framsteg och utveckling. Landet hade enats under socialdemokratien och framtiden skulle bära med sig fortsatt lyckosamt reformarbete. Kritik av den enhetliga framstegsberättelsen behöver nödvändigtvis inte fullkomligt förneka förekomsten av de ideal som folkhemmet och senare välfärdssamhället antas ha stått för, det vill säga ideal som i efterhand emellanåt uppfattats som en utpräglad upplysningsrationalism.

²³ Ibid: 92

²⁴ Närmare bestämt arkitekterna Sven Markelius, Uno Åhrén, Gunnar Asplund, Eskil Sundahl och Wolter Gahn samt Gregor Paulsson, ordförande för svenska slöjdföreningen.

²⁵ Fagerstedt & Sörlin, 1987: 92ff

Kritiken tar snarare fasta på att 1930-talets politik och samhällsvisioner med största sannolikhet präglades av andra ideal än de som oftast får gestalta epoken.²⁶

Anledningen till att observationen rörande den enhetliga berättelsen om Sverige är relevant för föreliggande undersökning är att landsbygden ofta tilldelats den moderna utvecklingens konträra egenskaper, vilket är en central poäng i Per Olov Qvists filmvetenskapliga undersökning av svensk 30-talsfilm.²⁷ Eftersom den berättelse som bygger på en föreställning om konsensus, då den bland annat härleds till ett nationellt enande, ska det sålunda ha varit samstämmighet som präglade utvecklingen från 1930-talet och framåt. Mycket tyder däremot på att tiden var långt mer konfliktfylld, inte minst på ett idémässigt plan. Exempelvis var ett romantiskt vankelmod av betydelse för den föreställning om folkhemmet som gjorde sig gällande, vilket Qvist poängterar rörande de filmer som producerades under decenniet.²⁸ Romantiska idéer om bland annat folk, nation och ras, kan antas ha varit av betydelse för många av de idéer som i efterhand setts som en del i framstegsberättelsen. Dessa invändningar rubbar på sätt och vis berättelsen om ett Sverige i konsensus.

De gamla landsbygdsidealerna, inklusive föreställningarna om att det renaste blodet fanns på landet, var något som användes flitigt för att beskriva ett annat folkhem än det som det berättats om i efterhand.²⁹ Dessa romantiska idéer består inte enbart av sådant som i efterhand går att förknippa med nationalsocialism, utan även andra typer av civilisationskritik som vänder sig emot den moderna utvecklingen går att urskilja. Detta är något Qvist går in djupare på i sin filmvetenskapliga avhandling *Jorden är vår arvedel: landsbygden i svensk spelfilm 1940-1959*. För att förstå de civilisationskritiska rösterna använder sig Qvist av begreppet agrarromantik, vilket utvecklas med viss närhet till Ferdinand Tönnies' *Gemeinschaft und Gesellschaft* från 1887.³⁰ Agrarromantiker, menar Qvist, blickar tillbaka mot ett historiskt efterlämnat "gemeinschaft", vilket de saknar i den moderna civilisationens "gesellschaft". Den agrarromantik som gjorde gällande under Tönnies tid och fram till första världskriget menar Qvist vara någorlunda väl utforskad. Annat är det, menar han, med 1930- och 1940-talens agrarromantik. Trots att den agrarromantiska civilisationskritiken förefaller ha varit

²⁶ Wiklund, Martin, *I det modernas landskap: historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Östlings bokförlag Symposion, Diss. Lund : Lunds universitet, 2006, Eslöv, 2006: 109-161, 112, 123f

²⁷ Qvist, Per Olov, *Folkhemmets bilder: modernisering, motstånd och mentalitet i den svenska 30-talsfilmen*, Arkiv, Lund, 1995

²⁸ Ibid.

²⁹ Qvist, 1995: 22

³⁰ Qvist, Per Olov, *Jorden är vår arvedel: landsbygden i svensk spelfilm 1940-1959*, Filmhäftet, Diss. Stockholm : Univ., Uppsala, 1986: 58f

påtaglig under decennierna, har perioden inte uppmärksammats i samma utsträckning som den kring föregående sekelskifte.³¹

Qvists undersökning rörande 1940- och 50-talens landsbygdsfilm förhåller sig bland annat till den idédebatt om landsbygdens kultur som vaknade till liv under 1940-talets mitt. Den stora mängd landsbygdsfilm som producerades och den parallellt pågående kulturdebatten antas av Qvist vara reaktioner på de demografiska förändringar som skett successivt under 1900-talets första hälft. Den sedan tidigare splittrade bonderörelsen befann sig under ökad organisering, vilket antas vara en faktor bakom landsbygdsfrågans växande aktualitet.³²

Bonderörelsens intressen hade historiskt varit tvetydiga enligt Qvist, då den politiska organiseringen ofta burit dubbla masker. Å ena sidan fanns en realpolitisk strävan, där huvudfokus var sakfrågorna: lantmännens intressen skulle enhetligt samlas under en organisation, ett parti, centralt placerat mellan socialister och liberaler, för att uppnå faktiskt inflytande för den jordbrukande klassen. Å den andra sidan fanns en retorik, en inneboende men outtalad ideologi, vilken Qvist kopplar till begreppet agrarromantik, och som kom att bli ett underliggande element hos vissa av dem som påstod sig tala för landsbygdens intressen. Innan andra världskriget hade denna utgjorts av alltifrån de mest enkla föreställningar om landsbygden som idyll, till en rasbiologiskt inspirerad retorik, där den svenska landsbygden utgjort navet hos nordiska folkstammen.³³ Det skulle enligt denna åskådning vara viktigt att upprätthålla en livskraftig landsbygd, antogs det, för att förse nationen med friskt blod. Det kunde också, som också påpekats av bland annat Sörlin, talas om en bondestam, vilken förädlats i närheten till jorden, den svenska jorden, vilket då naturligtvis ansågs vara av stor betydelse ur rasmässigt hänseende. Agrarromantikens rasbiologiska dimension kunde inte uttryckas lika tydligt i efterkrigstidens samhällsdebatt, mer än på ett subtilt plan, och då endast som en outtalad fond till de realpolitiska ståndpunkterna. Sociala och kulturella aspekter i det agrarromantiska vann således ökat intresse och landsbygdens kultur blev ett allt vanligare ämne för diskussion.³⁴

2.2 Landsbygd, modernisering och civilisationskritik

Historisk och idéhistorisk forskning som intresserat sig för landsbygd och modernisering har vid några tillfällen gjort detta genom att analysera civilisations- och moderniseringskritik.

³¹ Ibid: 65-66

³² Ibid: 63-84

³³ Ibid: 63f

³⁴ Ibid: 68-84

Inom detta forskningsfält tas avstånd från föreställningar om modernisering som en linjär utveckling från omodern till modern, med alla de egenskaper som hör de olika utvecklingsstadierna till. Den föreställda resan från natur till kultur, där kritiker av utvecklingen kan avfärdas som bakåtsträvande motståndare till densamma, kan enligt detta synsätt överbryggas genom teorier om pastorala ideal och alternativ modernisering. I förhållande till detta har landsbygden ofta en särskild plats, och reduceras således inte enbart till utvecklingens motbild.

Inledningsvis bör Martin Kylhammars *Maskin och idyll: teknik och pastorala ideal hos Strindberg och Heidenstam* (1985) nämnas, vars teoretiska ansats influerat och gett anslag åt en rad andra undersökningar av liknande slag. Den teoretiska utgångspunkten hos Kylhammar är inspirerad av vad som inom engelskspråkig litteraturvetenskap kallats för *pastoral ideals*.³⁵ För att nå bortom de begränsningar som föreställningen om en enkelspårig historisk utveckling bidrar med, där det går att vara antingen för eller vilja omvända denna utveckling, menar Kylhammar att tillämpningen av den förespråkade teorin har potential att nyansera förståelsen av moderniserings- och civilisationskritik. Idealen är nödvändigtvis inte nostalgiska, utan kan också vara framåtblickande, med framtidsorienteringen som främsta fokus. Därmed kan exempelvis den tekniska utvecklingen inlemmas i det pastorala idealet, då det inte nödvändigtvis finns en avog inställning till förändringar i den mänskliga kulturen. Udden riktas istället mot en föreställt urspårad kultur eller övercivilisation.³⁶

Det pastorala idealet är alltså en typ av civilisationskritik som inte är upptagen av motsättningen mellan natur och kultur, där ofta det sistnämnda antas fördärva det första. En civilisationskritik präglad av pastorala ideal kan påstås utgöra en syntes av motsättningen mellan natur och kultur.³⁷ De pastorala idealen är alltid civilisationskritiska, då de riktar sin kritik mot exempelvis en påstått urspårad civilisation eller överutvecklad kultur. Men samtidigt antas den mänskliga framtiden finnas inom kulturen, då de inte förespråkar ett återvändande till olika typer av naturstadier. Därmed gränsar det pastorala idealet å ena sidan mot primitivism och olika förespråkanden för naturtillståndets överlägsenhet i organiseringen av mänskligt liv. Å den andra sidan gränsar det pastorala idealet till olika typer av traditionell utvecklingsoptimism, där hög tilltro ges till framsteg genom utveckling av mänsklig kultur. Till skillnad från civilisationsuppfattningar som präglats av primitivism eller

³⁵ Ej att förväxla med den ordagranna pastoralen, dvs. berättelser om herdesmän som utspelas i pastoral miljö, vilka var vanligare före år 1800. Kylhammar, 1985: 22f

³⁶ Kylhammar, 1985: 13-17, 198-209

³⁷ Kylhammar: 17-21

utvecklingsoptimism, inbegriper alltså det pastorala idealet ett bejakande av så väl natur som kultur.

Kylhammar utvecklar fyra typer av pastorala ideal, men utöver dessa huvudtyper, bidrar Kylhammar med begreppet *pastorala kompositionsmonster*, vilket avser att beskriva och karaktärisera litterära texters inneboende konflikter. Det pastorala kompositionsmonstret utgör pastoralens beståndsdelar. Detta mönster består i modern tappning³⁸ av att texten på ett eller annat sätt behandlar personer som står i kontrast till civilisationens mer avancerade livsformer. Berättelsen finner sin mening i oppositioner, vanligtvis mellan en liten och simpel värld och samt en stor och komplicerad. Men konflikten behöver inte vara konkret, utan kan också befinna sig på ett mer svårfångat plan. Ofta förhåller sig den pastorala författaren till sitt ideal och är dessutom väl medveten om att det är just ett ideal det handlar om. Den pastorala texten kan därmed handla om värden snarare än en konkret verklighet, eller om man så vill, den konkreta verklighetens förhållande till de värden som målas upp.

Kylhammars avhandling har lämnat avtryck på forskning som berört landsbygdens relation till samhällets modernisering, och som ofta haft modernitets- och/eller civilisationskritiska inslag som ett mer eller mindre centralt intresseområde. Till denna kategori av avhandlingar hör *Längtan till landet* av Carl Holmberg (1998), *Kultur & Natur* av Martin Stolare (2003) samt Andreas Hedbergs *En strid för det som borde vara* (2012). I Holmbergs fall undersöks visionen om lokalsamhället, vilken Centerpartiets ungdomsförbund (CUF) gav till uttryck under 1970-talets regionalpolitiska debatt. ”Den gröna visionen”, som visionen om lokalsamhället kom att kallas, ska enligt Holmberg ha varit en framtidsvision vilken bör förstås som ett förslag till alternativ modernisering. Visionen var inte tillbakablickande och ville inte återvända till något som försvunnit. Istället, menar Holmberg, fanns det i visionen en framtidsinriktning, vilket föranleder att den kan karaktäriseras som ett förespråkande för alternativ modernisering.³⁹ Holmberg ställer tolkningen i kontrast till en föråldrad moderniseringsforskning, vars rötter går att finna i 1800-talets föreställningar om en linjär historieutveckling, i vilken samhällen kan inordnas utefter moderniseringsgrad. Som exempel tas föreställningar som legat i linje med Max Weber och Ferdinand Tönnies teorier, där moderniseringen utgjorts av en rörelse från en punkt till en annan. Motsatsförhållandena i moderniseringsteorier av detta slag, ger förutsättningar för en historisk förståelse där rörelsen från en kategori till en annan är själva definitionen av historisk utveckling.⁴⁰ Med en sådan

³⁸ I kontrast till en ordagran pastoral.

³⁹ Holmberg, 1998: 33

⁴⁰ Ibid: 30f

förståelse finns enbart utrymme för bakåtsträvande, det vill säga motreaktioner mot den rörelseprocess som historien antas vara. Bejakande eller motstånd var således de kategorier som fanns tillhanda när relationer till den moderna utvecklingen behandlades.

Genom teorier om alternativ modernisering kan det linjära tänkandet brytas upp, och den stelbenthet som tidigare moderniseringsforskning präglats av kan på så vis kringgås. Som Holmberg poängterar ökar detta den historiska förståelsen då moderniseringskritiker sällan ”faktiskt” vill vrida tillbaka tiden och återgå till ett tidigare stadiet i historien, vilket klassisk moderniseringsteori får det att framstå som. Snarare kan moderniseringskritiker påstås framlägga alternativa utvecklingsbanor, vilka de anser vara en mer eftersträvnsvärd utveckling av samhället än den pågående.

Även Martin Stolares undersökning, vilken handlar om moderniseringskritiska rörelser under tidigt 1900-tal, utmynnar i en diskussion rörande alternativ modernisering. De civilisations- och kulturkritiska rörelserna kritiserade vad de ansåg vara ”det moderna”, samtidigt som de själva inte blickade bakåt.⁴¹ Enligt Stolare ingick de fyra rörelser som avhandlingen berör i ett större sammanhang, och representerar för Stolare en ”alternativ tradition”, vilken i grunden ställer sig kritisk till moderniseringens civilisatoriska och kulturella förändringar. Enligt Stolare är detta ett tecken på ”att det lika lite då som nu rådde enighet om den enda vägen framåt”.⁴²

I likhet med Holmberg och Stolare, belyser också Andreas Hedberg en moderniseringskritik som förespråkade alternativ modernisering. I *En strid för det som borde vara* (2012) utforskas delar av Victor Rydbergs författarskap, och snarare än att se den moderniseringskritik som uttrycks hos Rydberg som tillbakablickande, menar han att den borde kunna ses som förslag till alternativ modernisering. Enligt honom kan moderniseringen inte beskrivas som en enkelspårig rörelse, utan snarare som ett samspel mellan olika parter, vilka i sin tur förhåller sig mer eller mindre kritiskt till det som uppstår i detta samspel. ”Att vara modern är att vara delvis antimodern”, konstaterar han med hänvisning till den amerikanske filosofen Marshall Berman, och anspelar på avståndstagandet från tidigare förståelser av moderniseringen, där modern och antimodern var varandras motsatser.⁴³

Hedbergs undersökning påvisar att landsbygden för Rydberg inte sågs som problemknuten i relation till det moderna, utan istället fanns på landsbygden lösningar till

⁴¹ Stolare, 2003: 28, 305-319

⁴² Ibid: 319

⁴³ Hedberg, 2012: 23ff

det moderna industrisamhällets problem.⁴⁴ I *Den hvita rasens framtid*, exempelvis, argumenterar Rydberg för att de europeiska länderna borde nedmontera sina industrier, motverka urbaniseringen och låta folk gå tillbaka till en jordbrukande livsform.⁴⁵ För att kontrastera Europa och ”den hvita rasen” använder sig Rydberg av Kina och ”den gula rasen”, då han anser det finnas en skillnad mellan det europeiska samhället och det kinesiska, och därmed fanns även skillnader i ”rasernas” utvecklingsmöjligheter. Den storskaliga industrialisering som Europa genomgått hade inte inträffat i Kina, vilket gjorde att det kinesiska samhället i Rydbergs ögon var präglad av de ideal som han ansåg vara eftersträvansvärda. ”Den hvita rasen”, menade Rydberg, var under förstöring av den sociala ordning som i Europa rådde, och degenereringen skulle motverkas ifall ”striden om tillvaron [skulle] ersättas med samarbete, rövarjordbruk och skadlig industri [skulle ersättas] med småbruk och hemslöjd som garanterar framtida släktens försörjning”.⁴⁶ Men utöver oron för ’den hvita rasens’ degenerering, argumenterade Rydberg också visionärt för vad som idag skulle kallas för ett ”hållbart samhälle”, enligt Hedberg, då han ville ha ett mer förståndigt samhälle som förstod att tillvarata naturens resurser utan att urarta.⁴⁷

För att återvända till Kylhammar och ett försök till att sammanfatta forskningen beträffande civilisations- och moderniseringskritik som ovan belysts, ska förekomsten av pastorala ideal vara vanligare i tider då känslan av förändring varit stark, det vill säga i tider då känslan av att något invariant och självklart varit på väg att brytas upp, ofta i relation till en föreställning om ”utvecklingen”. Ofta handlar det också om en föreställt urspårad övercivilisation, vars kultur vanartats till den grad att pastoralen ”fått nog”. Detta innebär således att pastoralen själv är väl förtrogen med kultur i allmänhet.⁴⁸ Pastoralen är ingen enkel människa, utan snarare någon som kan ses som kulturellt belevad.

I *Maskin och idyll* undersöker Kylhammar August Strindbergs och Verner Von Heidenstams författarskap, då deras relation till den i Sverige initierade industrialiseringen gett upphov till kritiska texter. Även Hedberg behandlar samma tid, vilket påvisar att teorier om pastorala ideal och alternativ modernisering som användbara för att förstå sekelskiftets olika civilisations- och moderniseringskritiska röster. Analysen av Rydbergs författarskap, precis som den av Strindbergs och Heidenstams, ligger dessutom i linje med den definitionen av pastoralen själv som väl förtrogen med kulturen. Stolares undersökning, som även den

⁴⁴ Ibid: 196f

⁴⁵ Ibid: 147f

⁴⁶ Ibid: 197

⁴⁷ Ibid: 204

⁴⁸ Kylhammar, 1985: 13

fokuserar på perioden runt sekelskiftet, ägnade sig däremot åt mindre kulturellt belevade kritiker. Holmbergs undersökning skiljer sig från de andra genom att det teoretiska perspektivet anläggs på en betydligt senare period, som dessutom fokuserade på ett politiskt ungdomsförbund.

2.3 Sammanfattning och slutsatser av tidigare forskning

Sammanfattningsvis går det att konstatera att delar av den tidigare forskningen som ovan behandlats påvisar en genomgående förändring av landsbygdens roll i det svenska medvetandet, från 1800-talets slut och framåt: från ideal till elände. Från att ha fått representera någonting gott och för nationen livsnödvändigt, blev senare dess roll snarast den motsatta. Den efterblivna landsbygden ställdes således i relation till det moderna Sverige som ”föds” under 1930-talet.

Men denna syn på landsbygdens roll i det svenska medvetandets föreställningsvärld är långt ifrån odiskutabel. Enhetligheten i exempelvis 1930-talets framtids- och modernitetsvurm, vilken placerat landsbygden i en position som eländets representant, var antagligen inte samhällsospännande på det sätt som ibland framställs. Snarare var 1930-talet, precis som andra tider, med största sannolikhet mångfacetterat och motstridigt, och därmed borde även andra bilder av landsbygden ha funnits i omlopp, trots den i efterhand antagna eländesstämpel som landsbygden fått i relation till ”det moderna Sveriges födelse”. Qvists filmvetenskapliga studier är en antydning till detta, då film som producerades under perioden ofta innehöll andra slags bilder av såväl landsbygds- miljöer som urbana miljöer. Denna insikt, vilken öppnar upp för en förståelse av landsbygdsskildringar som inte enbart tillbakablickande, och frilägger motsättningen mellan stad och land från en berättelse om framåt-bakåt, leder mot en förståelse av den så ofta förekommande motsättningen mellan landsbygd och stad, där delarna i motsatsparet är omförhandlingsbara och tillgängliga för olika sorters värdebeskrivningar. Dessa insikter är närbesläktade med forskning rörande modernitets- och civilisationskritik, vilken försökt läsa sina källor frikopplat från en utgångspunkt i motsättningen mellan natur och kultur. Forskning av detta slag har primärt intresserat sig för Sveriges tidiga industrialisering, men samma teoretiska perspektiv har även riktats mot 1970-talets miljörelse. I föreliggande undersökning är det istället efterkrigstidens 1940-tal som hamnar i fokus, vilket innebär att perspektivet anläggs på en tidigare utforskad period.

3 Med den organiserade landsbygden som plattform

De texter som analysen kommer att ta sig an är alltså Ragnar Oldbergs bidrag i *Landsbygdens kulturproblem* från 1947, *Livet på landet* av Fredrik Böök från 1948 samt Gösta Carlbergs *Svensk landsbygd som kulturmiljö* från 1949.⁴⁹ Givetvis går det att ifrågasätta huruvida dessa röster verkligen kan ses som just företrädande för landsbygden, men i och med utgivningsförlagets uppenbara intressen samt de frågeställningar som böckerna kretsar kring, bör det anses vara rimligt att se de tankar som kommer till uttryck som om de vore landsbygdens språkrör – eller åtminstone den organiserade landsbygdens språkrör. Materialet kan även förstås som att texterna publicerats med den organiserade landsbygden som plattform. Oavsett hur formuleringen lyder finns ett tydligt bottnande i landsbygden, även om texternas författare varken var bönder eller boende på landsbygden.

Som tidigare forskning antyder, kanske framförallt Qvists filmvetenskapliga studier, ägnades landsbygd och jordbruk påtaglig uppmärksamhet under efterkrigstidens inledande år, ofta med avfolkningen som centralt tema. Den organiserade landsbygden, alltså det organiserade jordbruket samt bondeförbund med tillhörande tidnings-, tidskrifts- och förlagsorgan, befann sig i en situation där inte bara det politiska inflytandet kändes hotat, utan hotad kändes även landsbygden som livsform. Under efterkrigstidens inledande år infinner sig således vad Qvist väljer att kalla för en ”idébrytning inom bonderörelsen”, vilken till viss del utgjordes av en intern diskussion rörande bonderörelsens identitet och karaktär. Det pågick också en externt hållen debatt, vilken det enligt Qvist går att finna kärnan till i den utlysning om ”bästa bonderoman” som *Lantbruksförbundets Tidskriftsförlag* (LT:s förlag) stod för år 1947:

De senaste årtiondena har medfört en avgörande förändring i betingelserna för människors liv på landsbygden. Landsbygdsbefolkningen decimeras snabbt, arbetsmetoderna rationaliseras, gamla sedvänjor uppluckras, nya former för gemensamhetslivet utgestaltas, nytt bryts mot gammalt, samarbete bryts mot individualism, vilket allt åstadkommit allvarliga problem och kriser i både den enskildes liv och samfundens. Allt detta borde mera än hittills avspeglas i skönlitteraturen.⁵⁰

Så blev också fallet då LT:s förlag under åren som följde utgav en mängd romaner med landsbygd och bönder som tema. Även den ökade produktionen av landsbygdsfilm kan ses som en reaktion på känslan av förändring, och LT:s förlag låg även bakom många av de

⁴⁹ Böök, Fredrik, *Livet på landet: resor och studier*, LT:s Förlag, Stockholm, 1948; Carlberg, Gösta, *Svensk landsbygd som kulturmiljö*, LT:s Förlag, Stockholm, 1949; Oldberg [1], Ragnar, 1947, *Bönderna i kulturarbetet*, ur Bolin, Lorentz, Olberg, Ragnar & Kämpe, Yngve, *Landsbygdens kulturproblem*, LT:s förlag, Stockholm, 1947; Oldberg [2], Ragnar, 1947, *Vägen till muserna*, ur Bolin, Lorentz, Olberg, Ragnar & Kämpe, Yngve, *Landsbygdens kulturproblem*, LT:s förlag, Stockholm, 1947: 192

⁵⁰ Qvist, 1986: 68

filmer som producerades i genren. Ämnet blev även central i samhälls- och, inte minst, kulturdebatten i stort. Landsbygdens kultur diskuterades på bred front: alltifrån kultur i form av kulturyttringar dryftades, till att man ställde sig frågor om landsbygdens kultur i form av de särskilda livsbetingelser som på landet antogs gälla.

Anledningen till att just denna period valts ut för att undersöka landsbygden och dess intrikata symbolik, är bland annat just den aktualitet frågan ska ha haft till följd av demografiska omvälvningar och det mekaniserade jordbrukets genomslag. Känslan av förändring förefaller ha varit stor. Eftersom forskningen rörande Strindbergs, Heidenstams och Rydbergs författarskap varit givande då ett tydligt kritiskt förhållningssätt till en ”skenande modernisering” gjorde gällande i tider av intensifierad industrialisering, kan det antas att även efterkrigstidens första år skulle kunna vara en källa för intressant material av likartad anledning.

I den tid av idébrytning som Qvist beskriver i sin forskning, där LT:s förlag var aktivt för att belysa landsbygdens förändrade livsbetingelser, går det även att finna ett antal böcker som är mer kontemplativa över landsbygdens roll i, och relation till, samhällets moderniseringsprocess. I böckerna diskuteras landsbygdens problem och möjligheter i förhållande samhällets modernisering, och de förefaller således som ett lämpligt material för att utforska den relation som föreliggande undersöknings frågeställning belyser. Utöver detta kan böckerna också ses som röster knutna till landsbygden och periferin, snarare än staden och centrum, då böckerna sanktionerats av LT:s förlag, vilket var lantbruksförbundets eget. Hur landsbygdens företrädande röster såg på landsbygdens relation till samhällets modernisering bör således kunna få sitt svar genom en analys av de samhällskontemplerande böcker som utgivits av LT:s förlag och som behandlat den problematik som omgärdat den så kallade ”flykten från landsbygden”.

Utöver det material som valts ut för den huvudsakliga analysen kommer även en del annat material att uppmärkasammas, vilket är värt att ta i beaktning vid sidan av att undersökningens centrala texter analyseras. Å ena sidan utgörs detta material av texter som utgivits av LT:s förlag med syftet att belysa de pågående förändringarna och vad detta antas ha för betydelse, men som inte behandlar den direkta samtiden, utan snarare ägnar sig åt historiska utsvävningar. Å andra sidan finns material som i högsta grad ägnar sig åt den uppfattade problematiken i samtiden, men som inte kan påstås vara företrädare för landsbygden, då detta material har tydlig anknytning till den centraliserade makten.

4 Moderniseringsprocessen som berättelse

För att undersöka hur landsbygdens relation till moderniseringsprocessen gestaltas i de texter som valts ut, behöver de för undersökningen tillämpliga begreppen diskuteras. För att förhålla sig till den i frågeställningen omnämnda *moderniseringsprocessen*, kommer en bred definition av ”det moderna” att tillämpas. För att reda ut förhållandet mellan den uttryckta föreställningen om moderniseringsprocessen och de rådande föreställningarna om landsbygden, kommer vad som väljs att kallas för *berättelseanalys* att användas.

4.1 ”Det moderna”

Föreställningar om ett framåt och bakåt i historien, där förespråkare för landsbygdens ideal antas förespråka en tillbakagång, är idag inte särskilt aktuella. I forskningen belyses istället att olika utvecklingslinjer kan existera bredvid varandra. Att en konflikt skulle stå mellan en traditionsbunden landsbygd, präglad av *Gemeinschaft*, och ett modernitetsanknutet stadsliv, där *Gesellschaft* genomsyrar det mellanmännliga, är således inte vedertaget. I en passage ur Martin Wiklunds *Det modernas landskap: Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990* diskuteras vad ”det moderna” kan syfta till. Tankarna kring detta kommer i föreliggande undersökning att tas i beaktning:

... det är angeläget att finna begrepp för att karaktärisera olika former av modernitet, modernism och modernitetskritik [...] Det allmänna begreppet *modernitet* kan som regel ersättas med begrepp för att karaktärisera vilken typ av samhälle, vilken utvecklingstendens, vilket framstegsbegrepp eller vilken tidsepok som avses. Istället för att tala om *modernitetskritik* i allmänhet är det på motsvarande sätt mer meningsfullt att beskriva vilken typ av samhälle eller utvecklingstendens som kritiseras. Istället för att tala om *modernism* i allmänhet, är det som regel fördelaktigt att specificera vilken typ av kulturell eller politisk förändring som bejakas, vilken framtid som eftersträvas eller i vilket avseende det nya bejakas.⁵¹

Med detta sagt, kommer det moderna inte på förhand fastslås, utan istället förmodas kunna utläsas ur texternas syn på utvecklingstendenser, framsteg, hur samhället och utvecklingstendenser kritiseras och vilka typer av förändring som bejakas. En berättelse om den föreställda moderniseringsprocessen antas framgå ur texterna. Detta ligger i linje med vad som i tidigare forskning - beträffande civilisations- och modernitetskritiska röster - undersökts genom ett teoretiserande av alternativ modernitet och pastorala ideal. Beroende på hur texterna förhåller sig till de utvecklingstendenser som målas upp, kommer frågan rörande *i vilken utsträckning en alternativ modernitet förespråkades och vilken inriktning denna i så fall hade* förhoppningsvis kunna besvaras.

⁵¹ Wiklund, 2006: 100

4.2 Berättelseanalys

Tillvägagångssättet för att analysera de på förhand antagna berättelserna om den moderna utvecklingsprocessen kan karaktäriseras som en *berättelseanalys*. Metoden utgörs av att materialet närmas genom frågor som antas vara av relevans för landsbygdens relation till moderniseringsprocessen. Exempelvis kan en fråga som ”hur karaktäriseras den pågående utvecklingsriktningen?” vara till användning för att utläsa beskrivningar rörande hur någonting blir ”allt mer” eller ”allt mindre”.⁵² Begreppspar som kan vara användbara i berättelseanalysen är *framsteg* och *förfall*, *kontinuitet* och *diskontinuitet* samt *konflikt* och *konsensus*. Exempel på hur dessa kan användas, är att undersöka huruvida berättelsen präglas av framsteg eller förfall, vad som utgör eller har utgjort framsteg och/eller förfall, är sådant som kan vara värt att uppmärksamma. Ett annat viktigt begreppspar, som kan vara av intresse, och vars förekomst kan ha betydelse är konstruktioner av *huvudroll* och *motståndare* i berättelsen. Detta kan också vara förknippat med konstruktioner av *vi* och *dom*.⁵³

Då det är landsbygdens relation till moderniseringsprocessen som ska undersökas, finns det en poäng i att söka efter särskilda egenskapsord eller beskrivningar som tidigare konstaterats vara vanligt förekommande i anknytning till landsbygden. I *Writing the Rural*, en brittisk antologi utgiven under 1990-talet, görs ett antal försök till att genom aktuella teoretiska och textkritiska perspektiv utforska den inneboende komplexiteten i begreppet *Rural*. Utgångspunkten för antologin är att *The Rural*, vilket här tolkas som den engelska motsvarigheten till landsbygden, nästan alltid bär på en intrikat och motstridig symbolik. Exempelvis kan den i olika sammanhang symbolisera sådant som förefaller vara varandras motsatser.⁵⁴ I en av essäerna undersöks hur den engelska byn skapats i utvalda texter under perioden 1945-90, och slutsatserna pekar just på den utpräglad motstridiga och intrikata symbolik som det lantliga ofta tycks bestå i, i det här fallet i det engelska medvetandet. Exempelvis finns ofta föreställt en särskild ordning, och särskild mening, i hur saker och ting är organiserade på landet. Innehållet i detta skiftar däremot och behöver inte alltid innebära ett ordnat meningsfullt landsbygdsliv i motsats till kaoset i staden; tvärtom kan även landsbygden ibland vara kaosartad, men då oftast ett kaos av mening och värde. Autenticitet är ytterligare egenskapsord som är vanligt förekommande då såväl människor som livsstil omnämns.

De egenskapsord som Matless menar ha varit i omlopp då landsbygden diskuterats under 1900-talets andra hälft kommer tas i beaktning. Ur materialet kommer bilder av den

⁵² Ibid.: 105

⁵³ Ibid.: 105-108

⁵⁴ Matless, David, *Doing the English Village, 1945-90: An Essay in Imaginative Geography* ur Cloke, Paul J (red.), *Writing the Rural: five cultural geographies*, Chapman, London, 1994: 75-84

svenska landsbygdens relation till den uppfattade moderniseringsprocessen försöka utläsas, med stöd hos egenskapsorden. *Autentisk* och *förkonstlad*, *meningsfull* och *meningslös*, *ordning* och *kaos* och *förgånget* och *framtida* är alla exempel på värdeladdade begreppspar som kommer att tas i beaktning i analysen, precis som beskrivningar rörande *sundhet*, *friskhet* och *hälsa* i kontrast till *osundhet*, *sjuklighet* och *sjukdom*. Föreställningar om *moral* och *omoral* kan också tänkas spela en roll för de framställningar som görs. I grunden handlar det om hur begreppen knyts till tids- och utvecklingsföreställningar samt vilken roll landsbygden har i detta sammanhang. Dessa överväganden syftar till att utröna vilka egenskaper som tillskrivs landsbygden och dess motpol. Kombinerat med den definition av moderniseringsprocessen och de berättelseanalytiska tekniker som redogjorts för, utgör detta undersökningens teoretiska utgångspunkter och metod.

5 Landsbygdens relation till moderniseringsprocessen

Det material som analysen framförallt är inriktad på, de texter av samhällskontemplerande slag som utgavs av LT:s förlag åren efter andra världskriget, kan allts sättas in i en bredare kontext. Utöver själva texterna, vilka utgörs av tre böcker, finns en del annat material som är värt att presentera för att utvidga förståelsen huvudmaterialets sammanhang.

5.1 Landsbygdsfrågan i offentligt material

Till den offentliga utredningen rörande bostadssociala förhållanden från 1945 finns en bilaga som delvis uppmärksammar landsbygden. Bilagan är skriven av Uno Åhrén, det vill säga samme Åhrén som under föregående decennium varit medförfattare till programförklaringen *acceptera*. Då hade Åhrén och gruppen kring programförklaringen uppmärksammat en ”kultursituation” där demografiska omvandlingar (folkökning, urbanisering och landsbygdens avfolkning), industriella landvinningar (industrialisering av varutillverkning, ökning av varutillverkning och ökning av arbetsförtjänst och köpkraft) samt infrastrukturell utveckling (underlättad transport och sammanknytning av handel) lett till utvecklandet av en ”ny människotyp”. ”Bygg för dem [den nya människotypen] enligt de förutsättningar som skapat dem” var Åhréns och de andra författarnas budskap då. En bild av ”forn-Sverige” och ”nu-Sverige” målades upp och kulturen konstateras i de efterblivna delarna av landet uppmanas ”anpassa sig till A-Europa eller bli betydelselös”.⁵⁵

Åhréns *Ett planmässigt samhällsbyggande*, det vill säga bilagan till nämnda bostadssociala utredning från 1945, ämnade i grova drag att redogöra för varför olika samhällsförändrande insatser var nödvändiga i efterkrigstidens Sverige. Sociala aspekter av storstadsmiljön kontra landsbygds miljön fastställs och olika sociala ”olägenheter” beskrivs. Utvecklandet av ickeönskvärda drag hos de som väljer att bo avsides påpekas, vilket dessutom anses vara allvarligt ur nationalekonomisk synvinkel. Socialt samarbetsdugliga medborgare antas vara eftersträvansvärt, vilket ”avsides” boende skulle vara motsatsen till:

Enligt den målsättning som utvecklas [...] bör det allmännas åtgärder inriktas så att sådana samhällen skapas, som gynnar uppkomsten av samhälleligt intresserade och samtidigt socialt samarbetsdugliga människor. Om man önskat motsatsen skulle man rekommenderat den utspridda bebyggelsen. Den erbjuder intet naturligt kollektivt sammanhang, ingen social intressegemenskap. Detta betyder sannolikt

⁵⁵ Asplund, Gunnar (red.), *Acceptera* -, Facs.-utg., Tiden, Stockholm, 1980[1931]

att uppväxtmiljön icke kan betecknas som fullgod för barnen, i det viktiga avseendet att de icke torde bli sociabla och anpassningsdugliga i önskvärd grad.⁵⁶

Jordbruksbebyggelsen speglar självhushållets och isoleringens princip, snarare än intressegemenskapens och samverkans. Diskussionen leder sedan in på vad denna isolering och avsaknad av samarbetsduglighet kan leda till, något som får författaren att påtala landsbygdssamhällena behov av att förses med ordentliga kulturella anordningar. En av de viktigaste slutsatserna är att samhället måste ordnas så att den demokratiska samhällstypen gynnas, något som landsbygdsmiljön i sig inte tycks göra, enligt bilagans författare.⁵⁷

I motioner från 1947 går det också att återfinna landsbygdsfrågan. Bland annat ansågs det vara nödvändigt att starta en utredning rörande ”näringslivets lokalisering”, med anledning av industriernas lockkraft i jämförelse med jordbruket. En mer planmässig lokalisering av industrierna förordas, då befolkningens koncentration till städerna riskerade att vålla sociala problem.⁵⁸ Städerna anklagades för att tävla i folkmängdsökning, trots utvecklingens otvivelaktigt osunda inverkan på samhällsutvecklingen. Exempelvis befarades en ”avtappning” av ”landsbygdens bästa blod”. Fördelningen av befolkningen behövde balanseras upp, då det annars riskerade fortgå en samhällsbildning som beskrivs som ”ett huvud utan tillräckligt stor kropp”.⁵⁹ En utredning rörande näringslivets lokalisering stod klar år 1951. Om de föregående decenniernas utveckling konstateras då att ”uttunnningen av befolkningen på den egentliga landsbygden” gått ”så långt att de olägenheter, som alltid äro förenade med glesbebyggelse, märkbart skärpts.”⁶⁰

Det som skulle kunna ses som ett centralt betecknande av landsbygden, det vill säga de statliga och parlamentariska utsagorna rörande landsbygdens situation, ligger i linje med den framstegspräglade och utvecklingsinriktade samhällskaraktär som ofta tillskrivs det moderna Sveriges första årtionden. Landsbygdens roll är efterbliven och förtappad i förhållande till den utveckling och moderniseringsprocess som målas upp. Problembilden sammanfattas i Åhréns redogörelse, där landsbygdens relation till utvecklingen utgör en rad olika svårigheter. Även staden målas upp som problematisk, men detta sker huvudsakligen eftersom att moderniseringsprocessen där antas kunna gå för fort. Men allt skylls inte på att landsbygden

⁵⁶ Åhrén, Uno, *Ett planmässigt samhällsbyggande: särtryck ur bostadssociala utredningen (SOU 1945:63) ur Bostadssociala utredningen, Slutbetänkande. D. 1, Allmänna riktlinjer för den framtida bostadspolitiken. Förslag till låne- och bidragsformer*, Stockholm, 1946: 600f

⁵⁷ *Ibid*: 596ff, 607-608, 618, 633

⁵⁸ Motioner i Andra kammaren, 1947: Nr 199, *om utredning rörande landsbygdens arbetskraftsproblem*

⁵⁹ Motioner i Första kammaren, 1945: Nr 54, *angående utredning om en mera planmässig fördelning av industrien på olika orter och landsdelar*

⁶⁰ SOU 1951:6. *Näringslivets lokalisering: betänkande*, Nordiska bokhandeln, Stockholm, 1951: 8

som konstitution är otillräcklig för de nya förhållandena. Till exempel målas en bild av kompetensflykt – ”brain drain” – upp, då ”flykten från landsbygden” antas vara en avtappning av landsbygdens bästa blod.

5.2 Böcker utgivna av LT:s förlag

I debatten om landsbygdens kultur, framgår det av Per Olov Qvists bakgrundsskildring till tidens landsbygdsfilmsproduktion, att kulturen på landsbygden diskuterades utifrån ett par olika definitioner. Kulturen diskuterades i bemärkelsen av sådant som litteratur, film och studier, och det tycktes vara värt att betänka huruvida landsbygdens folk borde tillägna sig en annan slags kultur än stadsbefolkningen, då livet på landet helt sonika krävde en annan kulturell skolning än stadslivet. LT:s förlags utlysning för att utse ”bästa bonderoman” kan ses som en del av denna dimension.

Men kultur diskuterades även utifrån en definition där paroller som ”den nya landsbygdsandan” användes och där betydelsen av landsbygdens förändrade livsbetingelser nagelfors. Landsbygdens kultur diskuterades då utifrån föreställningar om landsbygdsbefolkningens kultur såsom man talar om ett särskilt folks eller en särskild regions kultur.⁶¹ Det fanns ett behov av att stärka bondens historiska position, något som blir allt tydligare om man ser till några av de andra titlar som förlaget gav ut. Bland dessa kan nämnas tre band i ämnet *Bonden i svensk historia* (1943-1956), varav de två första författades under 1940-talet.⁶² En annan utgivning var *Bonden i svensk litteratur* (1948) av Martin Sjöstrand, i vilken bondens historiska roll i litteraturen klargjordes.⁶³ I *Anor och minnen* (1947) utforskar Sigurd Örjangård den svenska släktgården genom seklen, vilken inleds med en utläggning rörande släktgårdens värde i en obeständig värld. Bland annat konstateras släktgården stå för ”den svenske bondens urgamla frihet, bondesamhällets tidiga karaktär av högtstående rättssamhälle och dess demokratiska självstyrelse med känslan av arvejorden, av kontinuitet i utvecklingen och ackumulerande styrka genom generationers arbete för kommande släktled”.⁶⁴

I böckerna från LT:s förlag uttrycks, inte helt oväntat, en annorlunda bild än den som uppmålats från officiellt håll. Den agrarromantiska dimension av debatten som Qvist belyser i sin forskning stämmer väl överens med de bilder som dessa tillbakablickanden utgör.

⁶¹ Qvist, 1986: 68ff

⁶² Ingers, Enoch, *Bonden i svensk historia*, LT:s förlag, Stockholm, 1943-1956

⁶³ Sjöstrand, Martin, *Bonden i svensk litteratur*, LT:s förlag, Stockholm, 1948

⁶⁴ Örjangård, Sigurd Svensson, *Anor och minnen: svenska släktgårdar genom sekler*, LT:s förlag, Stockholm, 1947: 12

5.3 Landsbygdens uttolkare

Offentliga utredningar gav alltså sin bild av utvecklingen, samtidigt som olika opinionsbildare behandlade frågan. Viljan till att sätta ord på utvecklingen, samt fylla den med orsak och mening, verkar ha varit påtaglig. Som ovan konstaterats var LT:s förslag en viktig röst i att aktualisera frågan utifrån vad som skulle kunna påstås vara ett landsbygdsperspektiv, eller åtminstone utifrån landsbygdens intressen. Men frågan engagerade alltså till den grad att böcker skrevs i ämnet. Tre författare riktade framförallt in sig på den pågående utvecklingen, vilken de också försökte sätta ord på.

5.3.1 Ragnar Oldberg om behovet av tidsenliga landsbygdsskildringar

En av de mest aktiva skribenterna rörande ”flykten från landsbygden” var Ragnar Oldberg (1916-1989). Kulturskribenten Oldberg hade under de föregående åren engagerat sig allt intensivare i landsbygdsfrågor och åren som följde skulle han sedermera bli främste författare för att landsbygdens kulturfråga skulle tas på största allvar. Senare skulle han göra detta som kulturredaktör för Lantbruksförbundets tidning *Jordbrukarnas Föreningsblad*. I sina bidrag till boken *Landsbygdens kulturproblem* från 1947 redogjorde han för sin samlade syn i frågan. Oldbergs bidrag består av två uppsatser rörande landsbygden och landsbygdsbefolkningen samt det ”kulturproblem” som uppfattas ha uppstått i samband med den senaste tidens samhällsförändringar.

Urbaniseringens ”förbokligande” av kulturen

Oldberg uppfattar ”landsbygdens kulturproblem” som en diskrepans mellan det för samhället rådande bildningsidealet samt landsbygdsbefolkningens förmåga att tillskanska sig den kultur som produceras i enlighet med detta bildningsideal. Det yttersta syftet med allt bildningsarbete är enligt Oldberg personlighetens utveckling och strävan efter ett fullkomligare liv. I och med att det rådande bildningsidealet präglats av det moderna stadslivet, har bildningsarbetet försvårats på landsbygden.

Den moderna utvecklingen framstår som näraliggande till stadslivet, men inte som dess synonym, utan snarare något som är mer lämpat för staden och något som staden har lättare att ta till sig. Den centrala utvecklingstendensen är urbaniseringens påverkan på bildningsideal och själva bildningsprocessen. Denna utvecklingstendens, som är bättre lämpad för staden och över vilken staden vunnit inflytande, ses av Oldberg som problematisk då landsbygdsbefolkningen blivit passiva mottagare av en kultur som inte är relevant för deras

egna liv. Rörande detta talar Oldberg om en kulturell demokratisering. Demokratiseringen anser han har gjort gällande i staden, då livet i staden samt dess kultur stämmer väl överens.⁶⁵

Utvecklingen, enligt Oldberg, har präglats av ”bildningens intellektualisering”, där bildningsidealet ”förbokligats”, och därmed nedvärderat det bildande värde som ”den personliga gemenskapen och yrkesutövningen eller naturupplevelsen har”.⁶⁶ Det bildningsideal som utvecklingen resulterat i, definieras av Oldberg som ett *mekaniskt bildningsideal*, vilket alltså är lämpat för livet i staden. Den bildningsprocess som detta ideal fordrar, utgörs av strävan efter ”allvetande”, det vill säga att vara väl beläst. Strävan efter allvetande innebär närmare bestämt en kvantitativ förkovran i kulturen, där det gäller att ta till sig ”ett ganska stort mått av kulturprodukter”,⁶⁷ och därmed inte nödvändigtvis har med den personliga utvecklingen att göra.

I motsats till det mekaniserade bildningsidealet, vilket konstaterats vara bättre lämpat för staden samt utvecklats i nära samband med stadslivet och den pågående urbaniseringen, ställer Oldberg det organiska bildningsidealet.⁶⁸ Detta ideal menar han vara bättre lämpat för landsbygden. Det mekaniserade bildningsidealets inflytande över landsbygden ses bland annat som odemokratiskt, då landsbygdsbefolkningens skulle må bättre av ett bildningsideal som stämde mer väl överens med landsbygdens kultur. ”Samlandet” på kunskaper, i enlighet med det mekaniserade bildningsidealet, ses som irrelevant för en på landsbygden belägen bildningsprocess. Att bildning kan betyda olika saker i olika sammanhang och därmed borde anpassas till den miljö som gör gällande framstår för Oldberg som en självklarhet: ”En sädessort går ju inte till på alla slags jordar, och likadant kan den mänskliga psyken [sic] endast tillgodogöra sig sådana kulturelement som till sin natur motsvarar psykens egenart.”⁶⁹

Men för att det organiska bildningsidealet ska kunna vinna mark, vilket landsbygdsbefolkningen skulle må bra av, och vilket skulle innebära att kulturens demokratisering även spreds till landsbygden, ser Oldberg vissa hinder. Ett av hindren för att ett organiskt bildningsideal ska kunna etableras på den svenska landsbygden anses vara *självtilräckligheten*, om vilken Oldberg skriver under rubriken *Bondebilden*.⁷⁰ Självtilräckligheten, vilken ses som hindrande av den efterfrågade riktningändringen för landsbygdsbefolkningens bildningsprocess, syftar till den ovilja som landsbygdsbefolkningen själv ofta kan ha mot kultur. Denna anser Oldberg kunna övervinnas, då motviljan främst är

⁶⁵ Oldberg [1], 1947: 188ff

⁶⁶ Ibid: 168

⁶⁷ Ibid: 180

⁶⁸ Ibid: 169-170

⁶⁹ Ibid: 169

⁷⁰ Ibid: 171-179

riktad mot den typ av kultur som det mekaniserade bildningsidealet pådyvlar. Egentligen, menar han, är den vanligt förekommande uppfattningen om att landsbygdsbefolkningen skulle vara mindre benägen att ta till sig kultur en direkt missuppfattning. Snarare är landsbygden en miljö där kulturen har ”goda möjligheter att spridas”.⁷¹ Missuppfattningen menar Oldberg bero på en gammal bild av bonden, då denne ofta använts som predikat i civilisationskritik, där denne fått representera ett fritt, naket, naturligt och ohämmat liv.⁷²

Ett annat hinder för att ett organiskt bildningsideal ska kunna få fotfäste verkar vara det dåliga inflytande som tekniska innovationer fört med sig.⁷³ I avseende på den kulturella tillskansningen har tekniken förvisso fört med sig en rad positiva företeelser, enligt Oldberg, då tidigare överskridbara gränser kunnat korsas. Kulturens spridning i form av biograf, grammofon och radio har på så vis tillgängliggjort stora kulturella skapelser som annars gått landsbygden förbi. Men de negativa inverkningarna, nämligen de mekaniserade bildningsinslagen, har spridit den förflackning och det förytligande som kulturen i staden fått utstå. På ett praktiskt plan, eller kanske snarare ett rumsligt plan, menar Oldberg att stadskulturen premieras i de nya kulturmediernas konstitution. Biofilmen exempelvis, menar Oldberg, har utvecklats så att de bästa filmerna stannar kvar i storstäderna medan de sämre skickas ut på landsbygden, och utöver detta har filmerna rent innehållsmässigt präglats på så vis att de lämpar sig mer för staden. När det kommer till grammofonen och musiken har detta lett till att de bästa verken kunnat nå landsbygden, men samtidigt är ”den döda tonkonsten” och ”musikens mekanisering” ett exempel på den förflackning som det mekaniserade bildningsidealet fordrat.⁷⁴ Dessutom påpekas ett ”vulgärt användande av radion”, vilket är ett tecken på den mängdökning av kultur som utvecklingen inneburit.⁷⁵

Kulturkamp

Landsbygdens kulturproblem bör enligt Oldberg bemötas med vad han kallar för kulturkamp.⁷⁶ Kulturens demokratisering måste även nå landsbygdsbefolkningen. En demokratisering av kulturen skulle således bestå i att landsbygdens egen kultur skulle kunna gro, i enlighet med en organisk bildningsprocess. Ett exempel på hur detta skulle kunna gå till görs med hänvisning till litteraturen. En jämförelse görs mellan den enligt Oldberg förträffliga statarlitteraturen och bondelitteraturens blygsammare bonderomaner. Bonderomanen är inte

⁷¹ Oldberg skriver: ”Tanken på att låta allting växa fritt är väl ändå bönderna bra fjärran! Att odla jorden betyder att hålla den i kultur.” Ibid: 176

⁷² Ibid: 176

⁷³ Ett centralt tema för Oldbergs andra uppsats. Oldberg [2], 1947

⁷⁴ Ibid: 225

⁷⁵ Ibid: 228f

⁷⁶ Oldberg [1], 1947: 188ff

ovanligt förekommande, men lever inte alls upp till samma slags dokumentära och konstnärliga kvalité som statarlitteraturen. Detta menar Oldberg ha att göra med bonderomanens förhållande till verkligheten:

... det är inte den *aktuella landsbygdens problem* som ventileras i bondeskildringarna, bondelitteraturen har – för att citera ett drastiskt uttalande av Lo-Johansson – inneburit en verklighetsförfalskning av sorgligt slag: 'Tokroliga och barnamördare, med ett besynnerligt mål i mun, underliga levnadsbanor och jordiga kläder, tillfredsställde då bönderna alla krav på modern realism'.⁷⁷

Enligt Oldberg har alltså gamla schabloner fått alldeles för stort utrymme i bondelitteraturen, något som gjort att det bildande elementet i mångt och mycket uteblivit. För att den kulturkamp som efterlyses ska kunna nå önskvärda resultat, efterfrågas således en ny typ av bondelitteratur:

... det [är] inte 1930- och 40-talens bonde som figurerar i vår tids bonderomaner utan de äldre generationerna, och de har inte varit med om den svenska landsbygdens omgestaltning under 1930-talet. [...] Vad som inte behandlats i den moderna skönlitteraturen är *den moderna bonderörelsen*, uppkomsten av jordbrukets ekonomiska och fackliga organisationer, och det är bl. a. bilder från detta organisationsarbete som efterlysts i den aktuella skönlitteraturen.⁷⁸

I detta sammanhang blir en annan av de utvecklingstendenser som Oldberg bygger sitt resonemang på tydlig, vilken inte framgår då utvecklingen främst avser urbaniseringen samt den utveckling som kulturidealet genomgått i ljuset av detta, nämligen den utveckling som skett på landsbygden. Det är en långt mer komplex karaktär än den schablonartade bonde som förekommer i bonderomanen avses när Oldberg talar om landsbygdsbefolkningen, det vill han göra klart. Denna landsbygdsbefolkning förtjänar sin egen kultur, vilken kan avspegla de frågor som uppstår i deras egna liv. Bland annat poängterar Oldberg att föreningsbonden och den organiserade bonderörelsen ofta utsätts för komplexa frågor rörande frihet och solidaritet, vilka är två motstridiga men eftersträlvade ideal inom rörelsen, en motstridighet som enligt Oldberg förtjänar sina egna kulturella uttryck.⁷⁹ Den flitige och arbetsamme bonden hör till en mer eller mindre gången tid, och istället är det föreningsbonden som representerar det aktuella livet på landsbygden, ett liv representerat av bland annat motsättningen mellan frihet och solidaritet.

⁷⁷ Oldberg [2], 1947: 192

⁷⁸ Ibid: 193

⁷⁹ Detta uttrycks i en diskussion under rubriken *Bönder och böcker*. Ibid: 191-196

5.3.2 Fredrik Böök om mekanisering, rationalisering och en ny människotyp

Att litteraturprofessor Fredrik Böök (1883-1961) skrev en bok om den svenska landsbygden förefaller vid närmare eftertanke inte som en ren slumpmässighet. Redan år 1936 hade han skrivit *Det rika och fattiga Sverige*, i vilken han iakttagit de växande klyftorna mellan stad och land, och där tankegångarna varit liknande dem som format ”Lubbe” Nordströms reportage rörande Lort-Sverige.⁸⁰ Bööks slutsatser hade då varit att Sverige borde följa det tyska exemplet, med ökad solidaritet och folkgemenskap. När sedan andra världskriget kom, intog Böök en protysk ståndpunkt, för vilket han senare blev hårt kritiserad. Sin stol i svenska akademien hade han kvar till sin död år 1961, men den position han haft i svenskt kulturliv innan krigsutbrottet uppnådde han aldrig igen.

Att litteraturprofessorn från Lund var intresserad av de frågeställningar som omgärdade samhällsfrågan ”flykten från landsbygden” var alltså klart sedan tidigare. *Livet på landet* föll således inom ramarna för Bööks intresseområde. Trots detta såg LT:s förlag Bööks engagemang som ett prov på frågans dignitet:

Att en framstående vetenskapsman och författare på litteraturhistoriens fält skriver en bok om modernt jordbruk och dess problem skulle vara ganska överraskande om upphovsmannen hette något annat än Fredrik Böök... ’Livet på landet’ redovisar intryck, iakttagelser och slutsatser från resor och studier i olika delar av det jordbrukande Sverige under år 1947... Vad han därvid såg och i samtal med fackmännen erfor har intresse för praktiskt taget varje medborgare i samhället.⁸¹

Böök reser sålunda Sverige runt för att skildra landsbygdens tillstånd och situationen ansågs så angelägen att den ägnades närmare 200 sidor. Bööks bidrag utgörs av en för litteraturprofessorn karaktäristisk reseskildring, för att på så vis försöka få syn på och skildra den omtalade och väsentliga inverkan som samhällsutvecklingen haft på lantlivet. Resan har sin början i ett vårligt Skåne år 1947, där Böök presenterar några av sina utgångspunkter för arbetet, innan vägen leder genom ett antal av de svenska landskapen. Resan har sedan sitt slut vid nyår, då Böök drar sina betraktelsers slutsatser. Året efter publicerar LT:s förlag reseskildringen.

Sökandet efter en konflikt

Resan tar vid i Alnarp, Skåne. Där konstaterar Böök att den svenska lantbrukshögskolan är väl medveten om behovet av att införlivas i utvecklingen. Resans premisser och inledande

⁸⁰ Fagerstedt & Sörlin, 1985: 75-77

⁸¹ Böök, 1948

frågeställningar presenteras i samband med detta, då det för Böök finns en rad förhållanden som ställs på sin spets i den rådande utvecklingen. Det allmänt centrala problemet anses vara bristen på arbetskraft, något som hotar att rubba landets självförsörjning. Den nationella självförsörjningen är för Böök ett självändamål.⁸² Runt denna problematik urskiljs sedan en rad motsättningar och konflikter som anses värda extra eftertanke.

Resan gör nedslag i en rad svenska landskap, i vilka svaren på den centrala problematiken och omgärdande problem eftersöks. Bland annat besöks de värmländska skogarna för att söka reda i huruvida den romantik som skapat de värmländska skalderna hotas av förändringarna. I Jämtland söks fåbodsromantikens och orörda idyll. Dessutom besöks utposter där livet på landet förefaller ligga i utvecklingens framkant.

Moderniseringsprocessen i Bööks framställning är i mångt och mycket förknippat med det centrala problemet, det vill säga arbetskraftsbristen. I jämförelse med Oldbergs syn på moderniseringsprocessen, vilken utgjordes av en uppfattad urbanisering och en påföljande efterfrågan av kulturkamp, finns hos Böök ingen tydlig uppdelning mellan den pågående utvecklingen och en tydligt åtskiljbar förespårkan för en alternativ utveckling. Bristen på arbetskraft är en del av den utveckling som moderniseringsprocessen burit med sig, men det är också i enlighet med denna som lösningarna går att finna. Närmare bestämt är det mekanisering och rationalisering av det svenska jordbruket som utgör vägen framåt. Detta beskrivs av Böök som ofrånkomligt, då den svenska självförsörjningen måste upprätthållas till varje pris. I och med detta utkristalliserar för Böök en ny fråga: hur högt är egentligen detta pris? I kulissen av jordbrukets rationalisering och mekanisering, vilar så frågan om huruvida något ovärderligt kan vara på väg att gå förlorat.⁸³

Rationalisering och mekanisering av det svenska jordbruket är alltså initialt den centrala moderniseringsprocess som Böök har att förhålla sig till. Detta gör han, om än något försiktigt, genom bejakelse. Moderniseringen, konstaterar Böök, är inget självändamål. Dess syfte är att ”underlätta produktionen och öka avkastningen”.⁸⁴ Behovet av detta, till följd av bland annat arbetskraftsbristen, har legat till grund för inget mindre än vad Böök ser som en revolution: ”den agrara revolutionen”.⁸⁵ Rörande denna utveckling, denna revolutionerande moderniseringsprocess, påtalar Böök det ofrånkomliga i förändrade arbetsmetoder inom jordbruket. Men utvecklingen präglas även av kontinuitet. I grunden innebär ”flykten från

⁸² Ibid: 10

⁸³ Första tydliga artikuleringen av denna konflikt sker i kapitlet *Nausikaa och tvättkvinnan*. Ibid: 18-16

⁸⁴ Ibid: 55

⁸⁵ Förkunnandet av den agrara revolutionen sker i kapitlet *Jordbruket och maskinerna* och blir senare i boken bärande för Bööks resonemang. Ibid: 11-17

landsbygden” någonting sunt, menar Böök, då detta är ett bevis på att ”allt färre behöver arbeta för att framställa det dagliga brödet”.⁸⁶ Jordbrukarnas andel av befolkningen har ”minskat sedan Hedenhös”, och att minskningen eskalerat under en tid tyder snarast på att de svenska naturtillgångarna börjat utnyttjas allt utförligare. Detta utgör inte den revolutionerande aspekten i jordbrukets mekanisering och rationalisering. Själva mekaniseringen utgör även den en kontinuitet, eftersom ”slagan hade sina anor från bondelivet i Homeros’ och Hesiodos’ dagar” och följaktligen förhåller det sig så att ”även de mest raffinerade maskiner bygger bara vidare på den grund som lades av Hesiodos’ bönder”. Mekaniseringen innebär alltså upprätthållandet av en kontinuitetens princip. Det revolutionerande i utvecklingen är snarare den nya människotyp, och den nya samhällsklass, som kommer att födas i och med omställningen. Böök ser detta som att en ny nyitidsålder är på väg att slå in, och att han själv bevittnar denna övergång under sin resa genom Sverige. I ”det agrara Uppsala” nås liknande insikter som gjorts angående jordbrukets rationalisering och mekanisering i Skåne. Utanför Uppsala, på Ultuna, har den nått allra längst. Det som där uppnåtts beskrivs som överväldigande och mångsidigt.⁸⁷

Uppmålandet av en konflikt

Moderniseringsprocessen, vilken alltså ses som inget mindre än en revolution, befaras även föra med sig ett högt pris. Böök frågar sig om det är så enkelt ”att vi gör materiella vinster och tar skada till vår själ?”. Och kanske gäller detta även för mycket annat som ”den rolösa moderna världen strävar att förverkliga?”.⁸⁸ Dessa frågor reder Böök ut genom att undersöka de bilder av vad landsbygden och livet på landet antas ha varit, genom att resa till platser där dessa bilder antas kunna framträda framför professorns egna ögon. Självt är han medveten om att dessa bilder antagligen är förskönade och romantiska, men ser det ändå som nödvändigt att undersöka hur väl de står sig under revolutionens klinga.

Vid besöket av ett andelstvätter i Staffanstorps, ett tvätter som anses vara ett tydligt exempel på mekanisering och rationaliseringen, gör Böök en utläggning rörande tvätteriets historia och beskriver denna som bärare av något djupt mänskligt och att tvättandet i historien ”rymt omistliga moraliska värden”.⁸⁹ Den föreställning om att livet på landet tidigare skulle ha varit glädjelöst och resignerat, vilket planscherna för andelstvätteriet tycks uttrycka, anser Böök vara direkt fel och påpekar att livet även varit ”trevligt och poetiskt”. Från denna

⁸⁶ Ibid: 15

⁸⁷ Besöket i Uppsala behandlas i kapitlen *Det agrara Uppsala* samt *Betraktelser på Ultuna*. Ibid: 94-108

⁸⁸ Ibid: 23

⁸⁹ Ibid: 23

utgångspunkt tar Böök sig an jakten efter ”primitivt jordbruk” och ”lantlig romantik”.⁹⁰ I Värmland hoppas han upptäcka de stämmingsfulla förhållanden som gett upphov till några av nationens största skaldar. Men moderniseringen har nått överallt, konstaterar Böök, och det stämmingsfulla och olönsamma jordbruket – utgjort av exempelvis stenmilor – har fasats ut. Fridfull, stilla och ren är andra ord som Böök använder för att beskriva det som antas ha varit förflutenhetens förtrollade landsbygd.

Böök finner inget av ovanstående på sin resa, i alla fall inte något som enbart består av detta. Istället finner han en landsbygd som präglats av moderniseringsprocessen, och den revolution som tidigare påpekats syns alltså redan ha nått utanför lantbruksuniversitetens väggar. Det som möter Böök på hans resa beskrivs genomgående i ordalag som tyder på moderniseringsprocessens förenlighet med landsbygden. Detta gäller de besök som ägnas lantbruksuniversitetets verksamheter och stora ladugårdskomplex, såväl som det gäller besöken i den värmländska skogen och den jämtländska fäboden. Bland annat beskrivs hur ”kunskaftörsten är stor” och hur arbetet präglas av ”initiativ och fördomsfrihet”.⁹¹ På Simontrop, där ladugårdsarbetes rationalisering dragits till sin spets då man ”vänder ansiktet mot framtiden”,⁹² beskriver Böök hur rationaliseringen kan vara vacker, med hänvisning till de odlade oljeväxterna. Omgivningen förefaller inte ha förlorat allt för mycket i värde till följd av rationaliseringen. Landskapet är ”estetiskt tilltalande” och allting kring ladugården ”ståtligt och väldisponerat”; arbetets utförande är präglat av ”fulländad precision”.⁹³ Simontorp präglas av ”en fast ren stil som är ett resultat av logiken ändamålsenlighet och den rätta tekniken”. Beskrivningen av det som möter Böök i Värmland följer samma mönster. Önskan om att få ta del av de stämningar som präglat viktiga delar av den svenska litteraturen uppfylldes kanske inte, men de bönder som mötte honom tycktes ha bevarat ”de specifikt värmländska dragen”, samtidigt som de följt med utvecklingen, som pålästa och engagerade föreningsbönder: hos de ihärdiga värmländska bönderna ser Böök hur arbetsflit och vetenskaplighet gått i förening.⁹⁴

När Böök nått Jämtland och ska besöka den romantiserade fäboden är professorn inte längre förvånad över att finna en landsbygd som följt med i moderniseringsprocessen. Angående den ”äldre lokala förmåga” som visat dem runt resmålet konstaterar Böök att han var ”alldeles obesmittad av historiska stämningar och turistsynpunkter”. Istället var denne

⁹⁰ Ibid: 71

⁹¹ Ibid: 45

⁹² Ibid: 46

⁹³ Ibid: 49f

⁹⁴ Ibid: 80

framtidsoorienterad då ”vad han intresserade sig för var de framtidsplaner som gått ut på att få bilvägar till så många som möjligt av de forna fäbodarna, så att de kan inordnas i det moderna mejerinätet”.⁹⁵ Flickorna som jobbar i fäbodarna konstateras också vara under moderniseringsprocessens inflytande. De är i Jämtland och jobbar under sin ledighet från jobben som sjuksköterskor i Stockholm. Föreningen mellan gammalt och nytt blir tydlig i Bööks beskrivning av att ensamheten i de jordgolvsstampade stugorna inte är så tung, där kommer ”man stundom på besök hos varandra, kaffekatteln kokar i den öppna spisen, grammofonskivan snurrar runt, cigaretterna glöder, och från väggarna strålar filmstjärnornas leende”.⁹⁶ Böök erkänner en viss sentimentalitet, men kommer sedan till insikt:

Det slår mig plötsligt, att vi är förhårdade fariséer: vi är på väg till vår blanka amerikanska bil, som på några timmar bekvämt för oss tillbaka till civilisationens sköte och hotellet i Östersund, men vi tycker det är stillöst med Synnöve [en av flickorna, förf. anm.], som röker cigaretter och dansar jazz och brukar munnen ogenerat. Hon borde hålla sig obesmittad av den ytliga maskincivilisationen, sjunga folkvisor och blåsa i näverluren och längta till kyrkvallen och högmässan. När jag riktigt tänker efter, i nykter och ödmjuk självprovning, har jag inget att invända.⁹⁷

Konflikten mellan moderniseringsprocessen och den stämmingsfulla landsbygden konstateras i slutändan alltså vara betydelselös, då allt som egentligen betyder något är ändamålsenligheten:

Det förflutna var vackert och stämmingsfullt, därför att det var en logisk och ändamålsenlig lösning av de arbetsuppgifter och tekniska problem, som den gången förelåg, och därför att det gav okonstlade uttryck åt de föreställningar och känslor, som behärskade människorna... Ingenting är värre än falsk naivitet och spelad oskuld. Världen har bytt gestalt, men den har inte blivit fattigare: det finns solsken och vemod, ensamhet och längtan, visa och psalm också i vår tillvaro...⁹⁸

Något tydligare svar på frågan om vad priset för moderniseringsprocessen egentligen består i ger inte Böök, men det förefaller som att han anser det vara värt det. Särskilt med tanke på att han under resans gång konstaterat att bilderna av livet på landet som han fruktade skulle gå förlorade, ofta bestått i schabloniseringar.

Den agrara revolutionen

Böök anser sig alltså bevittna en revolution. Det han har sett på sin resa är bara början, och än har ”bondens nya ansikte” inte kunnat skönjas. I de sammanfattande kapitlen blickar Böök

⁹⁵ Ibid: 127

⁹⁶ Ibid: 128

⁹⁷ Ibid: 129

⁹⁸ Ibid: 129

framåt. Med hjälp av det han kommit i kontakt med under resans gång, försöker han utröna hur den nya människotypen kan komma att bli beskaffad. Centralt är att jordbrukarna antas kunna uppstiga i en högre livsform. I grunden ligger ett resonemang rörande en emancipation som befriar från det gamla, utan att det stämmingsfulla går förlorat:

... skördetröskan har också sin poesi. Eller skulle den verkligen gå förlorad i och med att muskelarbetet reducerades? Betyder det en själlös mekanisering. Snarare tvärtom [...] de utslitna kropparna får räta på sig, människan fungerar inte längre som nött kugge, utan som den härskande intelligensen. Det är den rätta innebörden av jordbrukets mekanisering.⁹⁹

Böök gör en parallell till Viktor Rydberg som hade trott sig kunna förutse arbetarklassens förslavande och utsugning i och med den moderna industrins rationalisering av arbetsprocesserna. I själva verket, menar Böök, innebar det snarare industriarbetarnas frigörelse från det mödosamma slitet och ett uppstigande till en värdigare tillvaro. På samma sätt ansåg sig Böök nu kunna se hur jordbrukarna gick igenom samma revolution, vilket skulle skapa nya förutsättningar för livet på landet. Exakt hur den nya människotypen och samhällsklassen skulle se ut, det framgår ännu inte, men vissa antydningar om vad som ska komma att präglade det framtida livet på landet, det anser sig Böök ha kunnat urskilja. Exempelvis påpekas en ”fördomsfri inställning till de praktiska problemen, en lugn och stolt självkänsla, en intellektuell vakenhet, en vetgirighet och en bildningshunger, som på ett överraskande sätt svarar mot moderna stämmingslägen”.¹⁰⁰ Men förutom dessa emanciperande tendenser finns också något i livet på landet som är fäst via ”rottrådar” till ”minnenas värld”, då ”den svenska landsbygden och det svenska bondelivet” bör ”kunna hålla fast vid den djupa, fredliga optimism, som alltid varit kärnan i de vadmalsgrå fädernas livskänsla, som gav tålamod och uthållighet, som frälste dem från hätskhet och svartsyn, frätande missnöje och upprorisk oro”.¹⁰¹

I förhållande till den moderniseringsprocess som gör gällande i Bööks betraktelser, befinner sig landsbygden i framkant. Beträktelserna utgörs alltså inte av ett tvivel rörande landsbygdens kompatibilitet med moderniseringsprocessen. Det initiala tvivlet rörande huruvida moderniseringsprocessen vore landsbygden tillgodo handlar snarare om en oro för att särskilda egenskaper och stämningar som antas ha florerat på landsbygden löpte risk att slås ut. Under sin resa konstaterar Böök att det förmodligen förhåller sig så, att de stämningar som tidigare präglade landsbygden hör till historien. Men Böök saknar inte förtröstan, tvärtom,

⁹⁹ Ibid: 159

¹⁰⁰ Ibid: 188

¹⁰¹ Ibid: 189

då de stämningar som rådde under gångna tider var anpassade till gångna tiders levnadsvillkor. Därmed fordrar den nya tiden, det vill säga tiden efter den agrara revolutionen, helt nya levnadsvillkor därmed nya stämningar. Detta nya liv på landet, och den nya människotypen som hör därtill, kommer, som Böök uttrycker det, att ta del av den emancipation som redan nått staden. Precis som att mekanisering och rationalisering inte förslavat industriarbetarnas själar, utan snarare lett till industriarbetarnas frigörande från de långa arbetsdagarna, skulle även den nye bonden befrias från det idoga slitet. Modernisering och landsbygd uppgår hos Böök i en löftesrik kombination.

5.3.3 Gösta Carlberg om strävan efter en ny landsbygdskultur

I *Svensk landsbygd som kulturmiljö* tar sig författaren Gösta Carlberg an ”landsbygdens kulturproblem”. Detta görs med hjälp av en rad referenser till de senaste rönen inom bland annat sociologi och socialpsykologi. Enligt förlaget var boken banbrytande och nyskapande:

Svensk landsbygd som kulturmiljö är något alldeles nytt, ty här har för första gången forskningsresultaten från de psykologiska, sociologiska och kulturantropologiska ämnesområdena sammanförts till ett system. På ett lika givande som praktiskt betydelsefullt sätt tillämpar Carlberg dessa rön på svenska samhällsförhållanden just nu. Mot den bakgrunden framstår flykten från landsbygden i nytt perspektiv, samtidigt som vägen framåt klarnar – hans bok ger nämligen besked om i vilken riktning en lösning av denna stora och komplicerade samhällsfråga måste lösas.¹⁰²

Bokens inflytande berörs i Qvists övergripande sammanfattning av debatten om landsbygdens kultur.¹⁰³ De ämnesdiscipliner som Carlberg var inspirerad av hade ännu inte riktigt lyckas få fotfäste vid svenska universitet, vilket bidrog till att boken kunde ses som någonting i framkant.¹⁰⁴ Carlbergs försök att vidga diskussionen om det mer eller mindre vedertagna kulturproblem som ålades svensk landsbygd, resulterade i en ambitiös studie, sociologiskt inspirerad. För att gå till botten med problemet rörande landsbygdens kultur, påpekar Carlberg i bokens inledning, kan diskussionen inte enbart omfatta olika kulturyttringar som litteratur, konst och film, utan måste även inbegripa en analys av landsbygdens kulturmiljö, vilken är en annan än stadens. Att kulturmiljön är annorlunda på landsbygden innebär att man där har andra livsbetingelser än i staden då man skiljer sig vad gäller beteendemönster, värderingar och inställning.

¹⁰² Carlberg, Gösta, *Svensk landsbygd som kulturmiljö*, LT:s Förlag, Stockholm, 1949

¹⁰³ Qvist, 1986: 71-77

¹⁰⁴ Boken tillägnas Einar Tegen, filosofiprofessor och sociolog i Stockholm och tidigare Lund, vars fru upprättat litteraturförteckningen. Samma år som *Svensk landsbygd som kulturmiljö* gavs ut, utnämndes Torgny Segerstedt till professor i sociologi i Uppsala, Sveriges förste i sitt slag, vilket kan ha bidragit till att Carlbergs bidrag ses som ”något i framkant”. Brante, Thomas, *Nationalencyklopedin*, Sociologi

Kulturstudier av stad och land

I Carlbergs studie av den svenska landsbygdens kulturproblem, framstår problematikens kärna som uppenbar. Den pågående urbaniseringsprocessen, menar Carlberg, är en tämligen okontrollerad och slumpmässig omvandlingsprocess, vilken inte minst innefattar olika typer av kulturella anordningar. En utveckling mot ”stadsmässighet” pågår förfullt, där framförallt de teknologiska, ”maskintekniska”, framstegen spridit sig utanför stadens gränser. Bland annat nämns den nya jordbruksreformen som en del i denna utveckling. Den kulturella utvecklingen, däremot, menar Carlberg ha uteblivit. Den materiella kulturen har förvisso hunnit prägla landsbygden, men förändringar i ”beteendemönster, värderingar och inställningar” har inte följt efter. Jordbruksreformen, menar han ”kommer att medföra oöverskådliga samhälleliga problem för landsbygdens folk, som möter dem tämligen oförberedda och utan möjligheter att bemästra dem”.¹⁰⁵

Men Carlberg finner även att urbaniseringsprocessens inverkan på landsbygdsungdomen – det är framförallt ungdomen Carlberg oroar sig för – för med sig vissa eftersträvansvärda förändringar. Att livsidealen som förespråkas i ”stadskulturen” inte kan förverkligas i landsbygds miljön är förvisso problematiskt, särskilt då idealen står ”i opposition till de vanor som finns i de traditionella mönstren på landsbygden”. Men vissa inslag hos de ideal som antas spridas via stadskulturen ses som en god influens för landsbygdsungdomen:

Filmen åstadkommer förändringar i bondemönstrens banor. De behövs för att få bort dogmatiska fördomar och eftersläpande åsikter, som inte längre går ihop med de resultat, till vilka vetenskaplig forskning och teknisk utveckling nått [...] Genom denna sociala utveckling ställs nya krav på landsbygdsungdomens förmåga att kunna anpassa sig till mer mångskiftande mönster. Filmen visar andra miljöer än den egna, andra värderingsnormer och inställningar än den egna kulturtypens. Filmen har gjort mycket för att höja smaken och öka toleransen.¹⁰⁶

Carlbergs syn på de olika kulturmiljöerna framgår alltså vara av något värderande karaktär, då de ideal som präglar stadskulturen i grunden anses vara eftersträvansvärda. Problemet består således inte i en situation där landsbygdsungdomen är offer i en obönhörlig strävan efter att nå upp till ideal som för dem är omöjliga att nå, utan problemet ligger även i att landsbygden som miljö är hämmande. Landsbygdsungdomen borde alltså sträva efter stadsidealerna, men ett varningens finger höjs då det ännu inte är säkert ”hur långt mot det stadsmässiga” en individ på svensk landsbygd kan ”utveckla sig utan att komma i olöslig konflikt med de grundvärden,

¹⁰⁵ Carlberg, 1949: 22

¹⁰⁶ Ibid: 19

som jordbrukskulturen kräver att han ska vara inriktad mot?”.¹⁰⁷ I denna frågeställning finner Carlberg grunden till ett annat problem, nämligen den allmänt omtalade ”flykten från landsbygden”, då denna enligt honom har sin grund i just den utvecklingstendens som den kulturella urbaniseringen utgör. Oförmågan att leva ut de ideal som landsbygdsungdomen utvecklat, under påverkan av stadskulturen, föranleder en situation där landsbygden överges på grund dess otillfredsställande levnadsmiljö.

En ny landsbygdskultur

Lösningen på problemet, som Carlberg ser det, är varken ett fasthållande vid landsbygdskulturen eller ett ohämmat uppöppnande för stadskulturen. Istället är det som krävs, den uppgift som väntar landsbygdsungdomen, att skapa en *ny landsbygdskultur*.¹⁰⁸ Denna kultur ska bygga vidare på de fördelar som landsbygdskulturen tidigare byggt på, men också försöka överkomma nackdelarna, vilket skulle kunna ske med stadskulturens inflytande. Exempelvis nämns den lugnare rytmen och tryggheten samt balansen mellan skolans intellektuella arbete och det dagliga kroppsarbetet som positiva faktorer. Bland nackdelarna nämns isolering, den patriarkala ordningens hämmande av självständighet och initiativkraft och att man inte på samma sätt som i staden görs redo för en differentierad värld. Detta skulle kunna föras i riktning mot en mer demokratisk gemenskap på landsbygden, då exempelvis födelsekontrollen hos unga kvinnor antagligen skulle bli allt mer accepterad om stadskulturen fick än mer ökat inflytande. För att detta ska kunna ske, lägger Carlberg sin tillit till landsbygdsungdomen, vilken under en period organiserats allt mer. Det är denna som å ena sidan ska behålla de positiva delarna i landsbygdskulturen, och samtidigt göra sig av med det som anses vara förlegat, för att på så vis skapa ”den nya landsbygdskulturen”. Avslutningsvis talar Carlberg direkt till denna ungdom:

... ni måste söka att åtminstone förstå och uppskatta andra livsmönster än det bondemönster, som blivit ert genom föräldrahemmets inflytande – ni själva kanske inte kan orka flytta så många nya drag i ert liv, men bara därför att ni inte intar en nedvärderande attityd till andra mönster, skall era barn en gång bli bättre skickade att anpassa sig till ständigt förändrade situationer. Ni måste lära er att se, att er kulturtyp, likaväl som alla andra grupper kulturer, är framskapad av människor och att den därför kan förändras av människor [...] ni [måste] lära er att söka efter vilka kulturideal och vilka samhällsförhållanden, som är sådana, att de låter individen utveckla det mesta möjliga av sin förmåga till lycka, till godhet och

¹⁰⁷ Ibid: 24

¹⁰⁸ Ibid: 199

samarbetsvilja [...] får vi alldeles vilse, ifall vi i drömmen om den nya kulturen och det för individen lyckligaste samhället, anar en avbalansering av det landsbygdsmässiga och det stadsmässiga?¹⁰⁹

Carlbergs resonemang, med hans syn på den pågående utvecklingen inbegripen, bygger på en tydligt binär förståelse av stad och landsbygd. Utvecklingstendensen, nämligen urbaniseringsprocessen, tar avstamp i just binariteten. Detta kan kontrasteras mot Böök, som förvisso begagnade sig av en binär uppdelning mellan stad och landsbygd, men som såg dessa som *påverkade av* en utvecklingstendens (rationalisering och mekanisering). I Carlbergs fall däremot, har uppdelningen mellan stad och landsbygd en *påverkan på* själva utvecklingstendensen.

Den moderniseringsprocess som urbaniseringen innebär för Carlberg grundar sig i vad han menar vara ett tilltagande av den kulturella spridningen från städer till landsbygd. Utvecklingstendensen är enligt Carlberg när stadens kulturyttringar når landsbygden, och ungdomens tillskansar sig denna kultur, uppstår en konflikt i landsbygdsungdomen, då den kulturmiljö som de befinner sig i inte är anpassad efter den kultur de konsumerar. En kultur präglad av stadens ideal, kan omöjligt bli gångbara i landsbygdens kulturmiljö. Detta anser Carlberg vara landsbygdens kulturproblem i en utvidgad bemärkelse, och de måste uppmärksammas för att landsbygdens folk ska kunna leva ett lyckligt liv.

5.4 Beskrivningar av landsbygdens karaktär och situation

Hur beskriver då Oldberg, Böök och Carlberg landsbygden? Vilka egenskaper tillskrivs landsbygden och vilka tillskrivs staden, och hur karaktäriseras moderniseringsprocessen? Och i vilken utsträckning förespråkas en alternativ modernisering och vilken inriktning har i så fall denna? Utifrån den analytiska presentation som ovan gjorts av det utvalda materialets innehåll, ska nu ett försök göras till att knyta samman analysen med de två understödjande frågeställningarna. Efter detta går det förhoppningsvis också att belysa uppsatsens övergripande frågeställning.

För Oldberg hade landsbygden nyligen förändrats. Den nya verklighet som präglar livet på landet är föreningsbondens liv, vilket skiljer sig från det mer traditionella landsbygdslivet. Det som Oldberg uppfattar vara den gamla landsbygden, vilken i mångt och mycket överensstämmer med den bild som enligt tidigare forskning ofta fått skildra bondelivet och som präglats av Odalbonden, har således lämnats därefter. Exakt vad detta förflutna landsbygdsliv skulle ha präglats av och som helt förpassats till historien, det uttrycks inte helt och hållet, framförallt då några av Odalbondens centrala karaktärsdrag till viss del antyds

¹⁰⁹ Ibid: 205-206

finnas kvar. Självtillräckligheten, vilken kan påstås vara en sådan egenskap, är enligt Oldberg ett av de största hindren för landsbygdsbefolkningens möjligheter till bildning. Men problemet med själv tillräckligheten har minskat enligt Oldbergs uppfattning, vilket ligger i linje med framväxten av en ny slags landsbygdsbefolkning. Två viktiga egenskaper som uttrycks rörande bonderörelsens inflytande på landsbygdslivet, vilket allt mer kommit att präglade landsbygdsbefolkningen, är frihet och solidaritet. Spänningen mellan dessa begrepp menar Oldberg vara karaktäriserande för landsbygdsbefolkningens situation.

Böoks beskrivning av landsbygden och livet på landet utgår från den spänning han bygger upp mellan det nya och det gamla, det lilla och det stora, vilket stämmer ganska väl med det pastorala kompositionsmönster som Kylhammar introducerar i *Maskin och idyll*. Själva spänningen, inser Böök, bygger på hans egna föreställningar, något som också det är förenligt med Kylhammars pastoral. Den stämmningsfulla landsbygden är inte alls hotad av rationaliseringens och mekaniseringens principer, utan tvärtom inser Böök att just ändamålsenligheten är vad som i historien skapat dessa stämningar och därmed kommer också en ”traktorns poesi” så småningom att uppstå. Landsbygdsbefolkningen är enligt Böök framåtblickande och initiativrika då ”de vänder ansiktet mot framtiden”. Kombinationen mellan det bästa av det som hört till landsbygden innan moderniseringen, som exempelvis ihärdighet, kombineras i och med den agrara revolutionen med vetenskapen, vilket enligt Böök skapar en ny människotyp. Den nya landsbygden och den nya människotypen har ännu ej hunnit visa sitt slutgiltiga ansikte, men Böök förutspår en syntes av det fördomsfria, intellektuella, vetgiriga och bildningshungriga som motsvarar moderna stämmningslägen, samt fasthållandet vid den ”djupa, fredliga optimism, som alltid varit kärnan i de vadmalsgrå fädernas livskänsla, som gav dem ro, tålamod och uthållighet, som frälste dem från hätskhet och svartsyn, frätande missnöje och upprorisk oro”.¹¹⁰

Hos Carlberg framstår landsbygden i dager som mer påminner om den mer officiella synen på densamma. Det traditionella livet i landsbygdhemmen ställs i kontrast till den kultur som börjat sippra in (eller ut) från städerna, och därmed är det en tämligen okomplicerad bild av landsbygden som framställs. Beskrivningen av landsbygden (och staden) följer mönstren från tidig moderniseringsteori, där de olika gemenskapsförhållandena påtalar skillnaden. Med detta sagt, går det att konstatera att det är tre relativt olikartade bilder av landsbygden som målas upp.

¹¹⁰ Böök, 1948: 189

Vad gäller de generella karaktärsdrag som har konstaterats vara vanliga då landsbygden beskrivits under 1900-talet, går de till viss del att skönja även i denna studies material. När det gäller autenticitet är kanske Oldberg den som ger tydligast uttryck till den gemene uppfattningen om landsbygden som mer autentisk och staden som förkonstlad. Framförallt kommer detta till uttryck i samband med resonemanget rörande de olika bildningsidealerna, där staden anses vara förflackad och förytligad i sin mekaniskhet, vilket ställs emot landsbygdens organiskhet. Den autentiska landsbygden är för Böök inte av samma betydelse, utan snarare något som han själv målar upp för att sedan undergräva. Det autentiska, eller ”stämningsfulla” som Böök uttrycker det, var just autentiskt eftersom det var ändamålsenligt. Carlberg är direkt ointresserad av det autentiska och representerar en tillsynes radikal hållning gentemot kulturen.

Tydligt är att Böök försöker överskrida många av de motsatspar som vanligtvis är förekommande då landsbygden behandlas. Förutom avklädandet av det autentiska/förkonstlade, får även den generella uppfattningen av meningsfullt/meningslöst ge till att vika för Bööks betraktelser, då den syntes av landsbygd och utveckling som Böök målar upp är både meningsfull och förkonstlad. Vanligtvis brukar det förkonstlade ses som meningslöst. För Oldberg är det just kombinationen mellan stadens kultur och livet på landsbygden som blir meningslös. Staden i sig eller landsbygden i sig är således inte meningsfull/meningslös. Istället är det moderniseringsprocessen som skapar meningslöshet i och med att stadens kultur når en landsbygdsbefolkning som inte kan ta del av det som når dem. Stadskulturen förefaller dock inte fullkomligt meningslös ur Oldbergs perspektiv, då stadskultur och stadsliv går väl ihop.

När det kommer till ordning/kaos skiljer sig Böök från de andra två författarna. Oldberg och Carlberg verkar anamma det gemena förknippandet mellan staden och kaos. Exempelvis betecknar Carlberg urbaniseringsprocessen som okontrollerad och oförutsägbar. Böök däremot ser själva moderniseringsprocessen som införandet av ordning, i det rationellas namn, och har förvisso sitt ursprung i stadens industrier, men passar minst lika bra på landet.

När det kommer till sundhet/osundhet är Böök tydlig med att påpeka det sunda i utvecklingen, vilket går hand i hand med den sundhet som förekommer på landsbygden. Är det något som förknippas med osunt, så är det nostalgi och naivt tillbakablickande. För Carlberg finns en viss antydning av osundhet hos landsbygds-kulturen. De patriarkala ordningarna och den förtryckande stämning som ungdomens möts av på landet ses som hämmande. Carlbergs syn skiljer sig inte nämnvärt från den syn som uttrycks av Uno Åhrén i *Ett planmässigt samhällsbyggande*. Hos Carlberg finns, inspirerad av samtida sociologi som

han var, en tydlig föreställning av landsbygden som representant för det förflutna och staden som framtidens representant.

Då återstår de begreppspar som hör mer till den berättartekniska kompositionen (även om de också går att utläsa i relation till stad/landsbygd), det vill säga framsteg/förfall, kontinuitet/diskontinuitet, konflikt/konsensus, huvudroll/motståndare, vi/dom.

Carlbergs och Oldbergs berättelser om den moderna utvecklingen och dess relation till landsbygden förefaller utgöras av att stadens framsteg leder till landsbygdens förfall. De två skiljer sig åt i vilken vikt de tillskriver detta, då Carlberg är betydligt mer osentimental rörande landsbygdens förfall. För honom är det viktigaste att landsbygdsungdomen finner sin egen väg, i glipan mellan de bakåtsträvande mönstren på landsbygden och de ouppnåeliga stadsidealerna. Oldberg, däremot, ser förfallet odemokratiskt, då att bilda sig i enlighet med sina ändamål är grunden i allas rätt till att sträva efter ett fullkomligare liv. För Böök är framsteget tätt sammanknutet med kontinuiteten. Carlberg och Oldberg ser en diskontinuitet i den pågående utvecklingen, då det som båda benämner som urbanisering för dem är en någorlunda ny tendens. Böök blickar däremot med längre historiska perspektiv och ser en ändamålsenlig kontinuitet i framsteget. Därmed ser också Böök en utveckling i konsensus, där stad och land tillsammans når framsteg i samma moderniseringsprocess. För Carlberg och Oldberg råder, vilket antagligen har framgått, ett tydligt konfliktperspektiv, där situationen som uppstått mer eller mindre bygger på en grundrotad konstitutionell konflikt mellan stad och landsbygd.

När det kommer till punkten rörande vi/dom, vilket är av relevans för diskussionen rörande undersökningens material samt kopplingen till den övergripande frågeställningen om landsbygdens företrädare, är resultaten entydiga. Ingen av författarna är ”vi” med landsbygden. I inget av det material som undersökts, i så väl huvudmaterial som dess kontext, går det att återfinna några utsagor från ett landsbygdens ”vi”. Huruvida detta har att göra med begränsade efterforskningar eller om det beror på något annat, det går ej att dra några slutsatser kring. Det enda som går att konstatera är att *Lantbrukarförbundets Tidskriftsförlag* företrädesvis gav ut böcker av författare som inte var ”vi” med landsbygden. Därmed gör de sällskap med alla de ”centrala” utsagor om landsbygden, som Uno Åhréns, där landsbygden är något ”annat” eller, för den delen, någon ”annan”.

5.5 Landsbygdens relation till moderniseringen enligt uttolkarna

Nu återstår frågan om vad texterna uttrycker rörande relationen mellan landsbygden och samhällets modernisering samt huruvida ett perspektiv som inbegriper alternativ modernisering kan vara användbar för att synliggöra argumentationslinjerna.

För att nå kärnan i frågeställningen rörande landsbygdens relation till den uppfattade moderniseringen, måste texternas olika moderniseringsprocesser poängteras. För både Oldberg och Carlberg utgör ”urbaniseringen” moderniseringsprocessen. Detta betyder inte att de uttrycker exakt samma sak. Även om de båda intresserar sig främst för kulturella aspekter, skiljer sig deras tolkningar av urbaniseringens innebörd. Bööks moderniseringsprocess utgör rationalisering och mekanisering, vilken alltså nått landsbygden, och som i jordbruket konstateras vara i full blom.

Urbaniseringen enligt Oldberg är något som drabbar landsbygdsbefolkningen hämmande. Möjligheterna till att skapa sig ett fullkomligt liv reduceras för landsbygdsbefolkningen i och med den diskrepans som föreligger den till urbaniseringen tillhörande mekaniska kulturen och den till organisk kultur mer anpassade livsstilen. Men vad förespråkar då Oldberg? Han förespråkar inte ett återvändande eller stridande mot den identifierade utvecklingen. Han uttrycker inga särskilda idéer om att stoppa utvecklingen, trots att hela formuleringen av ”landsbygdens kulturproblem” utgår från en kritik av denna utveckling. Inte heller förespråkas en anpassning, där landsbygden ska bli som staden. Istället förespråkas en kulturkamp, där en ny kultur ska kunna ta form, vilken är bättre anpassad till landsbygdens aktuella tillstånd. Detta innebär ett avståndstagande från moderniseringsprocessens mekaniska kultur, men det innebär också ett avståndstagande från den förlegade landsbygdskulturen.

Det Oldberg förespråkar skulle möjligtvis kunna utgöras av vad som i tidigare forskning talats om som alternativ modernitet, då ivrandet är framtidsorienterat och utvecklingsinriktat, men samtidigt avståndstagande från den uppfattat pågående utvecklingen. Landsbygdens relation till samhällets modernisering ses av Oldberg som något för landsbygden tärande, men inte förstörande. Det finns fortfarande en väg framåt, trots moderniseringsprocessens hämmande inflytande.

Ett liknande resonemang förs hos Carlberg. Likt Oldberg menar Carlberg att det finns en grundläggande oförenlighet mellan stadens kultur och landsbygdens förutsättningar för stadens kultur. För Carlberg, till skillnad från Oldberg, finns en antydning om den urbana kulturen som frigörande även för landsbygdsbefolkningen. Problematiken består snarare i den konflikt som uppstår mellan exempelvis olika generationer då de olika kulturerna antas

krocka. Att de kommer fortsätta krocka, det ses som oundvikligt, då stadskulturen aldrig fullt ut kan anpassas till landsbygdslivet. Detta med tanke på att landsbygden som miljö aldrig kan uppfylla stadskulturens ideal. Landsbygdens relation till moderniseringen utgörs således av en tydlig och inte helt ovanlig konflikt. Den gängse förekommande föreställningen, där kontrasten mellan Tönnies' "gemeinschaft" ställs mot "gesellschaft", framstår vid en första anblick av Carlbergs studier.

Därmed kan det tänkas svårt att förena Carlbergs syn med ett förespråkande för en alternativ modernitet; gemeinschaft och gesellschaft vilar på en enkelspårig historisk utveckling, vilket gör alternativa vägar framåt helt obefintliga. Men vid ett prövande av huruvida det hos Carlberg ges uttryck för en alternativ modernitet, återfinns uttryckligen en antydning till vad som skulle kunna vara en alternativ väg framåt. För även om Carlberg under ungefär 200 sidor ägnat sig åt att beskriva en situation utifrån enkelspårig modernitetsteori, finns ett försök till alternativ framtidsvision i Carlbergs uppmaning till landsbygdsungdomen. Han förespråkar skapandet av en "ny landsbygdskultur", vilket alltså inte skulle innebära en ny kultur i Oldbergs mening, utan snarare en ny kulturmiljö: ett överskridande av gemeinschaft och gesellschaft, eller en förening om man så vill, där landsbygdens nya kultur kan bli ett nytt sätt att leva. Carlbergs statistiska studie kan kanske påstås finna en utväg i detta förespråkande för en alternativ modernitet.

Fredrik Böök, däremot, förespråkar ingen alternativ modernitet. I den mån en alternativ modernitet förekommer i hans text, är det snarare som en alternativ tolkning av landsbygdens situation: Böök ser landsbygden som högst innesluten i moderniseringen. Detta är på sätt och vis är "alternativt" i jämförelse med den gängse beskrivningen av landsbygden som något annat än just den moderniserande utvecklingen. En sådan tolkning skulle emellertid förvanska innebörden av alternativ modernitet, och kommer sålunda inte att följas upp.

För att förstå Bööks syn på landsbygdens förhållande till samhällets modernisering kan, som redan antytts, en återkoppling göras till pastorala ideal. Först och främst går det hos Bööks text utläsa ett pastoralt kompositionsmonster, där det lilla ställs mot det stora, för att på så vis skriva fram en konflikt. I Bööks inbillningar rörande särskilda stämningar tillhörande landsbygden, samt det hot som modernisering och mekanisering antas utgöra mot dessa stämningar, gestaltas denna konflikt, vilken Böök sedan upplöser via sin reseskildring. Själva detta upplösande är också svaret på vad Böök ansåg vara landsbygdens relation till samhällets modernisering, nämligen då det som argumenteras fram är att det inte finns någon konflikt. Landsbygden och samhällets modernisering är lämpade för varandra och Böök avklarar den uppbyggda konflikten genom att slå fast att rationalisering och mekanisering kan vara vacker,

samt att befolkningen på landsbygden är högst mottaglig för förändring och gärna anpassar sig därefter. På så vis utgör Bööks syn på landsbygdens relation till samhällets modernisering ett avståndstagande från beskrivningar som målar upp en oförenlighet mellan landsbygd och utveckling.

I sina kontemplerationer över relationen mellan samhällets modernisering och landsbygden målar Ragnar Oldberg och Gösta Carlberg upp ett sceneri där konflikten mellan det stadsmässiga och landsbygden föreställs vara avgörande. Moderniseringens förenlighet med staden innebär en oförenlighet med landsbygden, i alla fall så länge moderniseringen innehar samma form som den har i staden. Någoting måste förändras för att landsbygden ska införlivas i den utveckling som moderniseringen innebär. Till skillnad från Uno Åhréns syn i bilagan till den bostadssociala utredningen, menar Oldberg och Carlberg att lösningen och går att finna på landsbygden. Åhréns uppfattning var att "det avsides boende" i sig var problematiskt och därmed fanns ett behov för undsättande samhällsinsatser. I både Oldbergs och Carlbergs fall finns en antydning till att problemets lösning fortfarande går att finna inom själva landsbygden.

Bööks kontempleration över relationen mellan samhällets modernisering och landsbygden skiljer sig från Oldberg och Carlberg på ett avgörande plan. Där Oldberg och Carlberg kopplar moderniseringen tydligt till staden och urbaniseringen, gör Böök inte samma analys. Utvecklingen och samhällets modernisering är inte så tätt sammankopplad med staden som ofta föreställs, tycks Böök mena, och ser det nästan som obetydligt att städerna via industrialiseringen kommit i kontakt med moderniseringens rationalisering och mekanisering före landsbygden. För Böök är relationen mellan samhällets modernisering och landsbygden inte konfliktartad, utan snarare en uppgår modernisering och landsbygd i symbios inom framsteget.

Ingen av författarna kan alltså påstås ge uttryck för ett förespråkande av alternativ modernisering, i alla fall inte i den bemärkelse som forskning riktade mot sekelskiftet 1900 lyckats utröna. Den övergripande civilisationens utveckling kritiseras inte till den grad att ett ersättande av den förespråkas. Samtidigt är två av böckerna kritiska mot vad samhällets modernisering betyder för landsbygden, och föreslår i förhållande till detta en alternativ väg framåt. I övrigt vad gäller forskningen rörande civilisationskritik, förefaller Kylhammars pastorala ideal vara belysande vad gäller Bööks *Livet på landet*, och en analys utifrån teorier rörande pastorala ideal och pastorala kompositionsmonster skulle säkerligen kunna göras djupare än vad varit relevant för innevarande frågeställning. Teorierna hade med största

sannolikhet också varit lämpade för att analyseras Oldbergs texter, kanske även Carlbergs, men kommer här inte göras, med hänsyn till uppsatsens gränser.

Med de invändningar som i tidigare forskning lyfts, rörande ett Sverige i konsensus under den aktuella tidsperioden, går det (inte helt oväntat) att instämma. De upplevda förändringar som utgjorde ”flykten från landsbygden” var antagligen inte en helt smärtfri process. Samtidigt verkar något av en konsensus rörande utvecklingens oundviklighet ha varit rådande, då i alla fall ingen av författarna som här analyserats vill ingripa i den civilisatoriska utvecklingstendensens övergripande riktning, vilket varit fallet knappa halvseket tidigare.

6 Avslutande reflektioner

6.1 Alternativ modernisering eller bara modernisering?

Landsbygdens relation till samhällets modernisering har här undersökts. Detta har inte gjorts i allmänhet, utan i synnerhet, närmare bestämt utifrån vad som har valt att benämnas som ”landsbygdens företrädare” – tre kulturellt bevandrade mäns kontemplerationer över den företeelse som under 1940-talet kallades för ”flykten från landsbygden”. Två av dem, kulturskribent Ragnar Oldberg och författare Gösta Carlberg, kan till viss grad konstateras ha förespråkat en alternativ modernisering rörande landsbygdens relation till samhällets modernisering. Oldberg gjorde detta genom förespråkandet av en *kulturkamp*, med avseende på en kamp för att landsbygdsbefolkningen skulle kunna nå den frigörande kraft som kulturell bildning innebär. För detta skulle en kultur, inte minst en litteratur, som anpassats efter den aktuella situationen på landsbygden erfordras. Carlberg gör något liknande genom förespråkandet av en *ny landsbygdskultur* i ett vidare avseende, då det för honom snarare handlade om kultur i civilisatorisk bemärkelse. Hos litteraturprofessor Fredrik Böök fanns tillskillnad från Oldberg och Carlberg inget behov av att upprätta en alternativ väg framåt. För honom var landsbygdens relation till samhällets modernisering inte konfliktartad, i slutändan, även om texten initialt förhåller sig till en utpräglad konflikt mellan samhällets modernisering och landsbygdens ”stämningar”. Istället ses landsbygden för Böök som väl inlemmad i moderniseringsprocessen, och i vissa fall befinner sig landsbygden i utvecklingens framkant.

I relation till den tidigare forskning som ägnat intresse åt olika förespråkanden av alternativ modernisering, finns en viss skillnad mellan de böcker från LT:s förlag som i uppsatsen analyserats och det som tidigare forskning kommit fram till. För även om det går att argumentera för att Oldberg och Carlberg förespråkar en alternativ modernisering i förhållande till den uppfattade moderniseringsprocessen, är detta förespråkande inte alls av samma dignitet som de uppmärksammade förespråkandena i tidigare forskning. Under industrialiseringens initiala skede förespråkades en helt alternativ utveckling än den uppfattat rådande. I exempelvis Hedbergs forskning rörande Viktor Rydberg, förefaller det som om utvecklingen kring ”flykten från landsbygden” sågs som oundviklig, och därmed något som det enbart gick att förhålla sig till, enligt de texter som här analyserats.

Samtidigt går det alltså att se en antydning till förespråkande för en alternativ väg framåt i Oldbergs och Carlbergs texter, då dessa först och främst ser den pågående utvecklingen som problematisk och dessutom inte vill återvända ”tillbaka” till någon föreställd historisk

landsbygdsidyll. Det finns hos Oldberg och Carlberg en tro på att landsbygden kan möta framtiden med egna medel, något som inte sker i den uppfattade urbaniseringsprocessen.

Teorier rörande alternativ modernitet blir inte särskilt användbara när det kommer till Fredrik Bööks *Livet på landet*. Bööks betraktelser är inte civilisations- eller moderniseringskritiska i grunden då litteraturprofessorn bejakar den moderniserande utvecklingens dygder. Tron på framsteg och utveckling i och med moderniseringen ska enligt tidigare forskning ha varit stark under perioden, samtidigt som annan forskning poängterat att andra ideal än de direkt framstegsbejakande och upplysningsrationalistiska ska ha varit en del av den aktuella periodens föreställningsvärld. Enligt de texter som här analyserats, vilka på sätt och vis kan antas ha stått för landsbygdens intressen, problematiseras inte den övergripande samhällsutvecklingen på samma sätt som den gjorts runt sekelskiftet 1900 eller som den kom att göra i 1970-talets miljörelse. Det talas aldrig om att rikta om hela den övergripande civilisatoriska utvecklingstendensen, utan snarare (i två av fallen) om att göra något åt den situation som landsbygden kommit att få finna sig i, i kölvattnet av samhällsmoderniserings inflytande.

6.2 Utblick

Vad säger då allt detta om arbetets övergripande problemformulering? Vad säger det om det som väckt intresset för att idéhistoriskt undersöka landsbygdens relation till samhällets modernisering? En första slående insikt, vars innebörd kanske inte bör överdrivas, men som är alldeles för uppenbar för att undvika, är det frekventa återkommandet av de i inledningen presenterade föreställningarna rörande landsbygd i allmänhet och landsbygd kombinerat med utveckling i synnerhet. Den problembild som målas upp i 2016 års delbetänkande rörande en ”ny landsbygdspolitik”, består av element som fanns representerade i 1940-talets motsvarande debatt. Teknikens betydelse, då som mekanisering och rationalisering och nu som digitalisering; ”flykten från landsbygden”, med särskild oro för unga kvinnors flyktbenägenhet; frågan om adekvat bildning och utbildning; oron över landsbygdsbefolkningens skolning i demokrati, som 1945 uttrycks av Uno Åhrén i en bilaga till en statlig utredning och som 2016 uttrycks rörande Sveriges parlamentariska läge, men som utanför Sverige också förenas med en oöverblickbar betydelse för USA:s presidentval.

Vad beror denna förnimbara kontinuitet på? Har världen inte förändrats, eller upprepas den? Är förnimmelsen en chimär? Antagligen inget av detta. Eller kanske snarare alltihop. Kanske ligger det i grunden av den binaritet som landsbygden är en del av, och som oupphörligen reproduceras, att vara just repetitiv och inlåst. Själva anledningen till att ingen

grundlig förändringen sker, kanske är just fastlåsandet i, förvisso omförhandlingsbara, men ändå konstanta, föreställningar om ett tudelat land – klyftan mellan landsbygd och stad. Att 2016 starta en utredning rörande en ny landsbygdspolitik till följd av att ”klyftan blivit för stor”, hur inkluderande och nyanserad utredningen än må vara, kan kanske inte bidra med mer än att cementera samma klyfta, just på grund av att den påstås vara just ”landsbygdspolitik”.

En andra insikt, närmare den undersökning som utförts, är även den slående: under 1940-talet kunde en framtid för landsbygden formuleras, som alltjämt kunde finna kraft i sig själv, utan att behöva vända sig till en övergripande utveckling för att finna kraft och lov. För att landsbygden 2016 ska ha en framtid, om man ser till rådande samhällsdebatt och parlamentariska utredning, finns den sällan att finna inom vad som uppfattas som landsbygden själv, utan måste ofrånkomligen finna näring i något annat. Den alternativa väg framåt som uttrycks hos Oldberg och Carlberg, där landsbygden ska kunna skapa sig bättre förutsättningar utifrån en inre kraft, lyser med sin frånvaro i den tid då ”flykten från landsbygden” kopplas till globalisering istället för modernisering. För att inte tala om avsaknaden av landsbygdsbilder likt den Böök målar upp, där landsbygden är direkt oproblematiserad.

Litteraturlista

Referenslitteratur

Fagerstedt, Otto & Sörlin, Sverker, *Framtidsvitnet: Ludvig Nordström och drömmen om Sverige*, Carlsson, Stockholm, 1987

Hedberg, Andreas, *En strid för det som borde vara: Viktor Rydberg som moderniseringskritiker 1891-1895*, Gidlund, Diss. Uppsala : Univ., 2012, Möklinta, 2012

Holmberg, Carl, *Längtan till landet: civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt*, Historiska institutionen, Univ., Diss. Göteborg : Univ., Göteborg, 1998: 33

Kylhammar, Martin, *Maskin och idyll: Teknik och pastorala ideal hos Strindberg och Heidenstam*, 1. uppl., Liber Förlag, Diss. Linköpings Universitet, Malmö, 1985: 13-17, 198-209

Matless, David, *Doing the English Village, 1945-90: An Essay in Imaginative Geogragphy* ur Cloke, Paul J (red.), *Writing the Rural: five cultural geographies*, Chapman, London, 1994: 75-84

Qvist, Per Olov, *Folkhemmetts bilder: modernisering, motstånd och mentalitet i den svenska 30-talsfilmen*, Arkiv, Lund, 1995

Qvist, Per Olov, *Jorden är vår arvedel: landsbygden i svensk spelfilm 1940-1959*, Filmhäftet, Diss. Stockholm : Univ.,Uppsala, 1986

Stolare, Martin, *Kultur och natur: moderniseringskritiska rörelser i Sverige 1900-1920*, Historiska institutionen, Univ., Diss. Göteborg : Univ., Göteborg, 2003

Sörlin, Sverker, *Framtidslandet*, ur Frängsmyr, Tore (red.), *Paradiset och vildmarken: studier kring synen på naturen och naturresurserna*, 1. uppl., LiberFörlag, Stockholm, 1984

Wiklund, Martin, *I det modernas landskap: historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Östlings bokförlag Symposion, Diss. Lund : Lunds universitet, 2006,Eslöv, 2006

Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Nordic Academic Press, Diss. Lund : Univ. 2001, Lund 2001

Källförteckning

Böcker

Bolin, Lorentz, Olberg, Ragnar & Kämpe, Yngve, *Landsbygdens kulturproblem*, LT:s förlag, Stockholm, 1947

Böök, Fredrik, *Livet på landet: resor och studier*, LT:s Förlag, Stockholm, 1948

Carlberg, Gösta, *Svensk landsbygd som kulturmiljö*, LT:s Förlag, Stockholm, 1949

Ingers, Enoch, *Bonden i svensk historia*, LT:s förlag, Stockholm, 1943-1956

Sjöstrand, Martin, *Bonden i svensk litteratur*, LT:s förlag, Stockholm, 1948

Örjangård, Sigurd Svensson, *Anor och minnen: svenska släktgårdar genom sekler*, LT:s förlag, Stockholm, 1947

Offentligt tryck

Motioner i Andra kammaren, 1947. Nr: 199, *om utredning rörande landsbygdens arbetskraftsproblem*

Motioner i Första kammaren, 1945, *angående utredning om en mera planmässig fördelning av industrien på olika orter och landsdelar*

Dir 2015:73. *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder*, 25 juni 2015. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/49e9fa/contentassets/c6924f70ddf44822a58b30f1d0970d28/kommittedirektiv-landsbygdspolitik-efter-delning.pdf> Hämtad: 2016-06-29

SOU 2016: 26. *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*, Wolters Kluwer, Stockholm, 2016. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2016/03/sou-201626/> Hämtad: 2016-06-29

SOU 1951:6. *Näringslivets lokalisering: betänkande*, Nordiska bokhandeln, Stockholm, 1951

Åhrén, Uno, *Ett planmässigt samhällsbyggande: särtryck ur bostadssociala utredningen (SOU 1945:63) i SOU 1945:63. Bostadssociala utredningen, Slutbetänkande. D. 1, Allmänna riktlinjer för den framtida bostadspolitiken. Förslag till låne- och bidragsformer*, Stockholm, 1946

Artiklar

Granberg, Leo, "Svar saknas om varför hela Sverige måste leva", DN Debatt, 5 april 2016, Tillgänglig: <http://www.dn.se/debatt/repliker/svar-saknas-om-varfor-hela-sverige-maste-leva/>, Hämtad: 16 juni 2016

Jonsson, Karin, "Den ensidiga bilden av landsbygden är oändlig", Östersundsposten, 30 april 2015, Tillgänglig: <http://www.op.se/opinion/ledare/den-ensidiga-bilden-av-landsbygden-ar-oandlig> Hämtad: 26 januari 2016

Lamotte, Joakim, "Vi journalister har svikit landsbygden", SVT Opinion, 3 november 2014, Tillgänglig: <http://www.svt.se/opinion/article2325618.svt> Hämtad: 26 januari 2016

Mosskin, Jonas, "Vi måste börja leva som lantisar", DN Kulturdebatt, 14 juni 2016, Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/vi-maste-borja-leva-som-lantisar>, Hämtad: 16 juni 2016

Parlamentariska landsbygdskommittén, "Statens snabba reträtt från landsbygden måste stoppas", DN Debatt, 31 mars 2016, Tillgänglig: <http://www.dn.se/debatt/statens-snabba-retratt-fran-landsbygden-maste-bromsas/>, Hämtad: 16 juni 2016

Tidholm, Po, "Delat land – att välja att stanna eller bara bli kvar", Pedagogiska Magasinet, 20 november 2015, Tillgänglig: <http://www.lararnasnyheter.se/pedagogiska-magasinet/2015/11/20/valja-stanna-eller-bara-bli-kvar> Hämtad: 26 januari 2016

Uppslagsverk/lexikon

Brante, Thomas, *Nationalencyklopedin*, sociologi. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/sociologi> Hämtad 2016-11-29